

UNIVERZITA KARLOVA PRAHA

Fakulta humanitních studií

Studium humanitní vzdělanosti

**DEMOGRAFICKÉ A SOCIÁLNÍ OTÁZKY
SOUČASNÉHO RODINNÉHO ŽIVOTA**

PŘÍBUZENSKÉ KONTAKTY V SOUČASNÉ RODINĚ

Bakalářská práce

Zuzana Brožová

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jan Horský, Ph.D.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 20.6.2006

.....

podpis

Své poděkování za cenné rady a připomínky bych chtěla vyjádřit vedoucímu této práce PhDr. Janu Horskému, PhD. Děkuji také své rodině a příteli za trpělivost a podporu, kterou mi projevovali během psaní práce. V neposlední řadě děkuji i všem zúčastněným respondentům, PhDr. Blance Soukupové za rady při vytváření dotazníků, Mgr. Nataše Hyblerové za pomoc při jejich distribuci a Natálii Kolářové za důležité podněty a připomínky.

Zuzana Brožová

Obsah

1.	Úvod	6
	1.1. Vymezení základních pojmů	7
	1.2. Cíl výzkumu	14
	1.3. Vzorek a metody výzkumu.....	18
2.	Vývoj rodiny v historickém kontextu	21
	2.1. Podoba tradiční rodiny v období středověku a raného novověku	22
	2.1.1. Historické prameny	22
	2.1.2. Struktura a velikost domácnosti	23
	2.1.3. Citové klima	25
	2.1.4. Vztah k dětem	26
	2.1.5. Manželství	28
	2.1.6. Postavení starých rodičů	29
	2.2. Přejchod od starého demografického režimu k novému	30
	2.3. Přejchod od předindustriální domácnosti k moderní rodině	31
	2.4. Základní aspekty, které vedly k proměně struktury moderní rodiny ...	32
	2.5. Dnešní „postmoderní“ rodina	35
3.	Rodinné a příbuzenské kontakty – vyhodnocení výzkumu.....	39
	3.1. Rodinný stav respondentů	39
	3.2. Charakteristika rodinného uspořádání	40
	3.3. Co lidé rozumí pod pojmem rodina	43
	3.4. Četnost kontaktů mezi příbuznými	44
	3.4.1. Kontakty s rodiči	47
	3.4.2. Kontakty s rodiči partnera nebo partnerky	52
	3.4.3. Kontakty se sourozenci	56
	3.4.4. Kdo udržuje příbuzenské vztahy?	58
	3.5. Pomoc mezi příbuznými a mezi přáteli	59
	3.5.1. Mezigenerační solidarita	61
	3.5.2. Intergenerační solidarita	69

3.5.3. Pomoc od bývalého manžela nebo bývalé manželky a jeho/jejích rodičů.....	70

4. Závěr	72

Použitá literatura	75

Přílohy: Vzorový dotazník

1. Úvod

Na poli společenských zájmů je mnoho zajímavých a závažných oblastí, které vyžadují vysokou míru pozornosti. Po pečlivém uvážení jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala téma o příbuzenských vztazích v současné české rodině.

Domnívám se, že právě rodina, jako jedna z nejdůležitějších společenských institucí, je klíčová a zásadní. To, jakým způsobem fungují vztahy mezi členy rodiny a zároveň i v širším okruhu příbuzných, se podle mě nepochybně odráží na chování a působení jedinců dále v rámci celé společnosti. Současně společnost se svými kulturními charakteristikami a zvyky determinuje určitou podobu rodin, které v ní vznikají.

Rodina a příbuzenství představuje celý komplex specifických vztahů. Má primární vliv na formování osobnostních rysů člověka a jeho schopností sociální adaptability. Vytváření hodnotového žebříčku, sociální citění, emocionální inteligence, komunikační dovednosti a řada dalších důležitých faktorů pro společenský život nezbytných souvisejí nepochybně se získanými zkušenostmi a zážitky v rodině a v příbuzenských kontaktech. Pochopitelně, že člověk ve svém konání, vedle bezprostředního vlivu rodiny a prostředí vytvořeného danou kulturou, má vždy možnost jisté seberegulace, zdokonalování se ve svém osobnostním rozvoji a volbu, jakým směrem se bude jeho život ubírat, může se například ztotožnit s úplně odlišným modelem hodnot a principů, než které zná ze své rodiny a od příbuzných nebo dokonce z kultury samotné, ve které se narodil.

Závažným společenským problémem je tzv. odvrácená strana rodiny, kde vládne domácí násilí jakéhokoli charakteru a různé sociopatogenní faktory. Často diskutované je i téma krize současné rodiny, časté rozvody, manželství jako náročná instituce a především z toho všeho vyplývající oběti, které si břemeno prožitých událostí a jejich důsledků mohou nést po celý život.

Osobně považuji za ideál současné rodiny především poskytnutí pevného zázemí, jak emocionálního, tak i funkčního charakteru, které by poskytlo bezpečné prostředí pro všechny členy.

Otázkou je, nakolik člověk v současné moderní společnosti doopravdy nachází hledané hodnoty ve své rodině a jsou-li pro něj příbuzní záštitou a

ochrannou sítí, připraveni kdykoli pomoci, a nakolik jsou naopak v příbuzenských kontaktech skryté potenciální zdroje potíží a problémů, které mnohdy vyvstanou v nejméně očekávaných momentech a leckoho přivedou ke zjištění, že se na někoho z rodiny nelze spolehnout či dokonce se k němu pokrevní příbuzní ve chvíli nouze otočí zády.

1.1. Vymezení základních pojmů

Rodina je jedna ze základních společenských institucí. Není nám známá žádná společnost, která by nevyužívala instituci rodiny, i když její podoby a funkce se mohou od kultury ke kultuře značně lišit. Typ uspořádání rodiny se zdá být přirozený lidem, kteří ho praktikují, tak jako se nám zdá přirozený náš rodinný systém, ale záleží na kulturních zvyklostech, které členy pojmáme za členy rodiny a příbuzenstva a které již nikoli.¹

Britský sociolog Anthony Giddens definuje rodinu jako *skupinu jedinců spojených pokrevními svazky, manželstvím nebo adopcí, která vytváří ekonomickou jednotku a její dospělí členové zodpovídají za výchovu dětí.*²

Z psychologického hlediska mluví Oldřich Matoušek o rodině jako o skupině osob, která poskytuje všem členům domov, tedy prostředí, ve kterém se člověk může zcela otevřít a odložit své veřejné role, svěřit se a řešit jak starosti, tak i radosti.³ K této definici bych si však dovolila dodat, že charakterizuje ideál toho, jak by měla vypadat, ale nikoli skutečný stav v každé rodině. V poslední době ze všech stran slýcháme zprávy o násilí páchaném v rodinách, o rozpadu rodin v důsledku nevěry, různých závislostí apod.

Funkce rodiny jsou v různých společnostech odlišné. Ve většině tradičních předindustriálních společností má rodina čtyři hlavní funkce. První z nich je regulace sexuální aktivity. Žádná společnost nenechává lidem úplnou volnost v sexuálním chování. Všude platí zákaz incestu (tj. sexuální vztah mezi blízkými příbuznými), ačkoli, kteří rodinní členové jsou zahrnuti do tohoto zákazu, bývá různé. Některé společnosti ustanovují přísný zákaz sexuální intimity před svatbou a jiné požadují, aby žena dokázala, že je plodná ještě před tím, než se vdá. Další funkcí rodiny je reprodukce.

¹ Gelles, Richard J. and Levine, Ann. *Sociology. An Introduction*. New York: McGraw-Hill, 1995. s. 365

² Giddens, Anthony, *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. s. 552

³ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. s. 11

Rodina nese hlavní odpovědnost za náhradu členů společnosti, kteří zemřeli nebo se odstěhovali. Třetí funkcí je výchova dětí. Právě v rodině se děti učí jazyku, hodnotám, normám, pravidlům chování a znalostem, které jsou v dané kultuře nezbytné. Čtvrtá funkce je ekonomická. Rodina zodpovídá za obstarání tělesných potřeb mladých a starých členů.⁴

V průmyslových společnostech se některé z těchto funkcí změnilo nebo je přejaly jiné instituce. Například vlivem moderních metod antikoncepce a možnosti legálních potratů klesá význam regulace sexuální aktivity. Sex se stal schválenou součástí partnerského a předmanželského vztahu (avšak mimomanželský sex se většinou odsuzuje). Další oblastí, kde klesá význam rodiny, je příprava potomků na budoucí povolání. V naší společnosti již nelze s určitostí odvozovat povolání dítěte od povolání jeho rodičů, a tak odpovědnost za přípravu mladých na budoucí pracovní postavení přejímá školský systém. Podobně je tomu i s péčí o staré a nemocné členy rodiny, kde je možnost, aby zodpovědnost za zdravotní péči a sociální zabezpečení přejal stát.⁵ Zdá se, že mnohé z úloh rodiny ztrácejí na důležitosti, ale stále podstatnější se pro většinu z nás stává citová opora v rodině. Jak uvádí Národní zpráva o rodině, vydaná Ministerstvem práce a sociálních věcí, v České republice rodina zůstává i nadále hlavní základnou reprodukce obyvatelstva.⁶

V textech, které se věnují problematice rodiny, můžeme najít dvojí význam použití termínu **tradiční rodina**. Jedna část autorů, mezi které patří především historici a demografové, používá termín tradiční rodina pro rodinu v předindustriálním období. Spíše než označení rodina by bylo příhodné používat označení **domácnost**, protože se do ní zahrnoval každý, kdo žil pod jednou střechou, tedy i služebnictvo a čeleď. Pod tímto pojmem chápeme skupinu osob, která společně bydlí a hospodaří. Jejich soužití může, ale nemusí být závislé na příbuzenských svazcích, tzn. že v jedné domácnosti mohou společně žít členové nukleární rodiny s nějakým dalším příbuzným nebo s osobou nepříbuznou.⁷ Tento výraz využijeme především při popisu soužití rodin v průběhu dějin. Druhé pojetí tohoto termínu se využívá především v politickém slovníku a označuje měšťanskou rodinu z období od 2. poloviny 19. století do 50. let 20. století.

⁴ Gelles, Richard J. and Levine, Ann. *Sociology. An Introduction*. New York: McGraw-Hill, 1995. s. 366

⁵ tamtéž, s. 366

⁶ Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 2004. s. 38-40

Rodina tohoto typu již prošla demografickou revolucí a nejběžněji má podobu silné nukleární rodiny. Rodinu v této podobě narušil trend poklesu porodnosti, zvyšování sňatkového věku a růstu počtu osob, které zůstávají svobodné nebo se rozvádějí. V textu mé bakalářské práce se přikláním k první variantě výkladu pojmu tradiční rodina a chápu jej jako označení společenství lidí, kteří žili v předindustriální společnosti pod jednou střechou. Toto vymezení tradiční rodiny se tedy shoduje s vymezením pojmu domácnost.

Pojmem **moderní rodina** obyvatelé západní společnosti nejčastěji rozumějí nukleární rodinu, kterou považují za ideální a nejrozšířenější typ. **Nukleární rodinu** tvoří manžel, manželka a jejich vlastní či adoptované děti žijící ve společné domácnosti. Americký antropolog Robert F. Murphy definuje nukleární rodinu jako základní jednotku solidarity a vzájemné zodpovědnosti. Uvádí, že nukleární rodina je ve většině kultur chápána jako jediná legitimní sociální jednotka, která má za úkol plodit a vychovávat potomky. Velká část vědců, kteří se zabývají výzkumem rodiny, však za základní a nejpevnější rodinnou jednotku považuje matku a její děti. Mateřské právo bývá ve většině kultur považováno za prvotní a nezpochybnitelné, kdežto právo otce již zdaleka nemá takové výsadní postavení. Další úhel pohledu na to, co považovat za základní rodinnou jednotku, vnáší např. Claude Lévi-Strauss, který za jádro rodiny v mnoha předindustriálních společnostech chápe manžela, manželku, jejich syna a manželčina bratra, který rozhoduje, zda svou sestru vydá, a poté si i v nové rodině udržuje své výsadní postavení.⁸ V definici, kterou používám ve své práci k definici typologie rodin, by se však v případě koresidence bratra v domácnosti své sestry jednalo o rodinu rozšířenou.

Oldřich Matoušek ve své práci o rodině uvádí, že kdybychom do klasifikace nukleární rodiny započítali pouze ty rodiny, které vznikly uzavřením prvního manželství, tedy ani jeden z partnerů by nebyl nikdy předtím rozveden a v jejichž domácnosti ještě setrvávají nedospělé děti, pak by vlivem současné vysoké míry rozvodů a počtu svobodných rodičů (převážně matek) v naší společnosti zdaleka nepřevládal klasický nukleární typ rodiny. Žití v nukleární rodině většina osob buď zažila, nebo ještě zažije,

⁷ Dülmen, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století): Dům a jeho lidé. Praha : Argo, 1999. s. 13-23

⁸ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 87

ale často se nejedná o trvalý typ rodinného uspořádání.⁹ Nejpevnějším a nejdéle přetrvávajícím vztahem je tedy zcela jistě vztah mezi matkou a jejími dětmi, ale pro účely své bakalářské práce budu považovat za rodinné jádro rodinu nukleární, a to i v případě, že vznikla sňatkem osob, jejichž předchozí manželství bylo rozvedeno, kdežto rodinu skládající se pouze z matky a jejích dětí považuji za rodinu neúplnou. Nukleární rodina není ve většině společností izolovanou jednotkou, ale je zapojena do širší sítě příbuzenských vztahů. V životě nás může potkat mnoho situací, se kterými se nejsme schopni sami vypořádat (může to být např. nemoc nebo úraz partnera a dětí, těžká finanční situace), a proto zvládnutí těchto problémů často záleží na tom, jak je tato síť příbuzných pevná a široká.

Lidé se narodí a jsou vychováni v tzv. **orientační rodině**, kde se učí pravidlům a hodnotám společnosti a kde získávají základní pocit sounáležitosti a lásky. Rodina, která vzniká po sňatku muže a ženy, se nazývá rodinou **prokreační** (pro narozené potomky bude rodinou orientační). Se vznikem nukleární rodiny je také úzce spjat systém **neolokality**, jež spočívá v tom, že se nový pár stěhuje z bydliště svých rodičů do své vlastní domácnosti, kde utváří novou rodinnou jednotku.¹⁰

Dalším typem uspořádání je **rozšířená rodina**, která zahrnuje manžela, manželku, jejich děti a další příbuzné (např. rodiče, prarodiče, sourozence s partnery, tety). Tento typ uspořádání se obvykle pojí se systémem **matrilokality** nebo **patrilokality**, kdy se novomanželé usazují buď v domácnosti, nebo v blízkosti manželčiny nebo manželových rodičů. Samozřejmě jsou i případy, kdy rozšířená rodina vznikne obrácenou cestou, tedy kdy se do nukleární rodiny přistěhují rodiče nebo jiní příbuzní jednoho z partnerů.¹¹

Příbuzenství je vztah mezi jedinci, jež vzniká buď sňatkem, anebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii.¹² Po sňatku manželů se jejich rodinní příslušníci a příbuzní, do té doby možná úplně cizí lidé, stanou příbuznými. Definice příbuzenství se opět liší od kultury ke kultuře. *Pravidla příbuzenství, podle nichž někoho považujeme za svého příbuzného a udělujeme mu příbuzenský status, jsou vylučující; nikdy bychom totiž nemohli poznat nebo si třeba jen zapamatovat všechny lidi, s nimiž jsme biologicky*

⁹ Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. s. 38-39

¹⁰ Gelles Richard J. and Levine Ann. Sociology. An Introduction. New York: McGraw-Hill, 1995. s. 86, 105-106

¹¹ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 105-108

*spřízněni. (...) Příbuzenství nemá mnoho přirozených významů, pouze kulturních.*¹³ V naší kultuře je například běžné nazývat strýce z otcovy i z matčiny strany stejným termínem a řadit je na stejné místo v příbuzenském žebříčku, i když k nim samozřejmě můžeme mít odlišné citové vazby. Ale v mnoha společnostech se k nim přistupuje úplně jinak, jsou označováni odlišnými příbuzenskými termíny a očekávají se od nich jiné věci. Jak uvidíme později, podle výzkumu, který jsem prováděla, je také velký rozdíl v tom, koho řadíme mezi členy své rodiny a koho mezi příbuzné. Někdo, kdo žije se svou prokreační rodinou, chápe pod pojmem rodina pouze manžela nebo manželku a děti, ale jiní rodinou rozumějí například i svou sestru a neteře. I když s většinou příbuzných sice nebydlíme v jedné domácnosti, nevylučuje to možnost mít s nimi silné a fungující vztahy. Ty mohou být založené nejen na systému vzájemných služeb a protislužeb, ale také na pocitu sounáležitosti, solidarity, respektu a pochopení.

Manželství je další institucí, která je známá v každé lidské společnosti, i když její podoby a povinnosti z ní vyplývající se značně liší. Tedy přesněji řečeno, v každé kultuře existuje nějaký společensky uznávaný typ svazku mezi mužem a ženou (nebo muži a ženami).¹⁴ *Manželství je sociálně akceptovaný a posvěcený sexuální svazek mezi dvěma dospělými jedinci.*¹⁵ Antropolog Robert Poměrně radikální definici manželství uvádí antropolog Robert F. Murphy, který říká, že manželství je jednu z „vychytralých pastí“ společnosti, kdy žena dobrovolně vstupuje do celoživotního poddanství svého muže (o něhož se bude celý život starat) a muž se zavazuje, že své sexuální choutky omezí pouze na svou ženu (anebo jí alespoň o případné nevěře nebude říkat). Jako všeobecné rysy manželství uvádí: 1) předpoklad (který v současné západní společnosti většina manželství nesplní), že se bude jednat o trvalý svazek; 2) právo obou partnerů činit si na druhého sexuální nároky (a ty také omezovat jen na svého legitimního partnera); 3) právo činit si nároky na výsledky práce druhého a 4) děti vzešlé z tohoto svazku získají společenskou totožnost. Dříve bylo manželství spíše smlouvou mezi rodinami. Zalíbení, láska a vzájemné citové pouto nebyvalo běžně k uzavření manželství podstatné. Dnes se většina manželství v západní společnosti uzavírá z lásky.¹⁶ Jak ale

¹² Giddens, Anthony, Sociologie. Praha: Argo, 1999. s. 156

¹³ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 101-102

¹⁴ tamtéž, s. 73-87

¹⁵ Autor uvádí slovo „posvěcený“ v metaforickém slova smyslu, kdyby bylo myšleno doslovně, nebyla by definice zcela platná. Giddens, Anthony, Sociologie. Praha: Argo, 1999. s. 156

¹⁶ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 73-75

uvádějí američtí sociologové Richard J. Gelles a Ann Levinová, v celosvětovém měřítku to není zdaleka běžný jev. Ve většině společností jsou sňatky naplánovány staršími příbuznými se zřetelem k rozšiřování příbuzenské sítě. Nejdůležitějším kritériem ve výběru partnera je ekonomické zabezpečení a původ rodiny, nikoli vzájemná přitažlivost. Ale ani v naší společnosti si nevybíráme partnera zcela náhodně. Většinou nám nikdo neurčuje, koho si můžeme vzít a koho ne, ale naše volba bývá omezena společenskými tlaky, které také ovlivňují, s kým se přátelíme, v jaké čtvrti bydlíme, jaká místa navštěvujeme a do jakých škol chodíme. Náš partner obvykle má podobné společenské postavení, vzdělání a vyznává stejné náboženství.¹⁷ *Lidé se berou z lásky, ale zdá se, že mají tendenci zamilovávat se do lidí, s nimiž mají „něco společného“.*¹⁸ V Evropě je jediným povoleným a uznávaným manželským svazkem, svazek **monogamní**, tj. manželství, které zahrnuje pouze jednu ženu a jednoho muže. I když v dnešní době bychom mohli spíše hovořit o **sériové monogamii**, kdy partner vstupuje opakovaně do manželského svazku. Podstatným rysem ale je, že předchozí svazek musí být zrušen ještě před vstupem do nového. V celosvětové perspektivě však není monogamní uspořádání zdaleka běžné. Téměř v 75 % společností je preferované **polygamní** manželství, tedy manželství, které současně zahrnuje více než jednu manželku nebo manžela, ale zdaleka není v takové míře využíváné, buď kvůli nedostatku partnerů opačného pohlaví, nebo kvůli nedostatku financí na svatební výdaje a uživení několika manželek nebo manželů. Nejčastěji se jedná o **mnohoženství (polygynii)**, kdy je ve svazku jeden muž a dvě nebo více žen. Méně obvyklé pak bývá **mnohomužství (polyandrie)**, manželství jedné ženy a dvou a více mužů. Poslední, a velice výjimečnou, formou manželství je **skupinové manželství**, které zahrnuje dva a více mužů s dvěma a více ženami.¹⁹

V západní společnosti je stále častější součástí života **rozvod**. Jak již bylo výše řečeno, uzavření manželství je dnes v naší společnosti věcí osobní volby a stejně tak je věcí osobní volby i ukončení manželství. To, jestli manželé vydrží v jednom svazku po celý život, záleží na mnoha aspektech. Sociolog Josef Alan je shrnul do tří základních bodů: 1) dobré předpoklady pro vstup do manželství (tj. podobné společenské

¹⁷ Gelles Richard J. and Levine Ann. *Sociology. An Introduction*. New York: McGraw-Hill, 1995. s. 379

¹⁸ Murphy, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s.85

¹⁹ Gelles Richard J. and Levine Ann. *Sociology: An Introduction*. New York: McGraw-Hill, 1995. s. 36

postavení, vzdělání, stejné náboženství, připravenost na manželské role, kvalita a délka předmanželských vztahů, vztah okolí k partnerům atd.); 2) kvalitní manželské soužití, tzn. nakolik mohou partneři v manželství uspokojovat své osobní potřeby (např. osobní rozvoj, citové uspokojení, názorový soulad s partnerem, projevovaná úcta); 3) spokojenost se životním stylem (složením rodiny, socioekonomickým postavením rodiny apod.).²⁰ Některé z těchto znaků však nemůžeme vztáhnout na manželství osob různých společenských skupin, např. pro křesťanské manželství jistě nebude důležitá délka předmanželského vztahu.

Ve společnosti obecně roste tolerance k rozvodům. Platí názor, že je lepší rozvod než život ve špatném manželství. Rozvod obvykle má nejhorší dopad na děti, ale je sporné, zdali by na ně ještě hůř nepůsobil život v disfunkčním manželství plném konfliktů. Pro manžele rozvod znamená právní ukončení jejich vztahu (který většinou nefungoval už delší dobu), pro jejich děti to většinou znamená odloučení od jednoho z rodičů, obvykle od otce, se kterým se stýkají buď podle dohody rozvedených manželů, nebo podle toho, co určí soud, a mění se také vztahy příbuzenské. Pokrevní příbuzní bývalého manžela nebo manželky rozvodem ztrácí status příbuzných, ale záleží na té které rodině, jestli kontakty opravdu ukončí.

Rozvod je spíše projevem nespokojenosti v konkrétním manželském soužití než odmítnutí instituce manželství. Většina rozvedených osob po nějakém čase vstupuje do dalšího manželství. Pokud jeden nebo oba manželé mají ve své péči děti z předchozích vztahů, vzniká tzv. **rekonstruovaná rodina**, *specifická příbuzenská konfigurace, jejímž rysem je prolínání tzv. vlastních a nevlastních příbuzenských vztahů*.²¹

V dnešní době žije mnoho mladých párů v tzv. **nesezdaném soužití**. Tento termín označuje soužití muže a ženy bez uzavření sňatku. Během tohoto soužití si některé páry pořizují i potomky. Jak ale ještě níže uvidíme, v prostředí České republiky se jedná spíše o určitou životní fázi, kterou mladí pojmají jako předstupeň před vstupem do manželství.

1.2. Cíl výzkumu

²⁰ Alan, Josef. Etapy života očima sociologie. Praha: Panorama, 1989. s. 314

²¹ Alan, Josef. Etapy života očima sociologie. Praha: Panorama, 1989. s. 342

Ve své bakalářské práci se věnuji kontaktům mezi příbuznými a vedle toho zkoumám i otázky, které se týkají základní charakteristiky nejbližší rodiny (v jakém uspořádání domácnosti lidé nejčastěji žijí, kolik mají dětí apod.). Budu porovnávat představy respondentů o tom, co si myslí, že by pro ně příbuzní v ideálním případě měli udělat, s tím, jaké pomoci se jim od nich reálně dostává (tedy přesněji řečeno jakou pomoc od příbuzných respondenti deklarují). Vzhledem k tomu, že chápání příbuzenských vztahů je i v rámci jedné společnosti značně individuální, je možné pochopit jejich fungování jen na základě principů, které se v té či oné rodině vyskytují. Mimoto považuji za velmi důležité mít jako podklad pro zpracování výzkumu o současných rodinných a příbuzenských vztazích obecný přehled o vývoji instituce rodiny jako takové v historickém kontextu.

V první, teoretické části bakalářské práce shrnuji informace o různých uspořádáních rodinného života v průběhu dějin a o důležitém vývoji základních demografických jevů, které jsou tématem častých výzkumů, a tyto údaje doplňuji v druhé, empirické části výsledky vlastního výzkumu o kvalitě a fungování příbuzenských vazeb.

Americký antropolog Robert F. Murphy ve své učebnici kulturní a sociální antropologie²², která vyšla i v českém překladu, zastává teorii, že v současné době dochází k odloučení nukleární rodiny od širšího příbuzenského okruhu. Z tohoto odloučení plyne oslabování závislosti a spolupráce mezi členy širšího příbuzenství. Ještě než tuto teorii blíže uvedu, je třeba upozornit, že se vztahuje na prostředí Spojených států, které se v mnoha směrech liší od prostředí českého a obecně evropského. Především lidé v naší společnosti nejsou natolik mobilní jako občané Spojených států. Ještě stále u nás není úplně běžné, aby lidé opouštěli své domovy a stěhovali se za lepší práci. Druhý podstatný rozdíl je ve velikosti území. V České republice je v podstatě i ten nejvzdálenější kout v dojezdové vzdálenosti, takže i když se rodina odstěhuje, nemusí být pro její příbuzné občasná návštěva natolik zatěžující, a to jak z hlediska finančního, tak i časového. To je samozřejmě ovlivněno jejich finanční situací, pracovním vytížením i možnostmi dopravního spojení. Třetím faktorem, který

²² Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 86-99

může ovlivnit promítnutí této Murphyho teorie na české prostředí, je zřejmě jinak rozvrstvená sociální stratifikace. Otázkou je, jestli bohatství a chudoba znamená totéž ve Spojených státech jako v České republice. Existují zde úplně odlišné systémy sociálního a zdravotnického zabezpečení, proto se dá předpokládat, že prožitky lidí za hranicí chudoby budou v obou zemích odlišné. Je tedy velký problém zobecnit Murphyho tezi na naše prostředí, ale jelikož je tato teorie dostupná pro české čtenáře, využiji ji ve své práci jako jednu ze stěžejních a pokusím se její základní myšlenky srovnat se situací v českých rodinách.

Trend přerušování vazeb mezi nukleární rodinou a širším příbuzenstvem je podle Murphyho nejvíce znatelný v rodinách střední vrstvy, protože jak bohatým, tak i chudým rodinám se vyplatí udržovat co nejširší příbuzenské vztahy. *Chudí se drží pohromadě, protože jsou slabí, zatímco bohatí udržují své příbuzenské vztahy při životě proto, že vynášejí peníze.*²³ Na členy střední třídy se klade velký nárok v oblasti zaměstnání. Předpokládá se u nich, že budou ochotni se za zaměstnáním stěhovat. Tím přicházejí o možnost častějšího osobního kontaktu se svými příbuznými a o možnost navazovat dlouhodobější pevná přátelství. Je u nich také předpoklad, že se kvůli vlastnímu postupu na společenském žebříčku budou spíše zbavovat příbuzenských pout s osobami na nižší příčce. Dalším aspektem, který může oslabit důležitost rodinných a příbuzenských vazeb, je systém sociálních služeb, které poskytuje stát. Díky tomu, že lidé mají tyto možnosti k dispozici, záleží opravdu jen na samotném fungování příbuzenských vztahů, do jaké míry členové rodiny chápou zodpovědnost za své starší a nemocné členy a budou se na ní podílet aktivně, pasivně, a nebo ji úplně přenechají státu.²⁴ *Příbuzenství znamená určitou blízkost, ale když do tohoto spojení jiné faktory vnesou důvody pro rozdělení a oddálení, tak k nim ve většině společností dojde.*²⁵

Naproti tomu lze uvažovat nad tím, že příbuzenství získává jiný rozměr a přestává být závislé na společné výrobě, spotřebě a životě v těsné blízkosti. V ideálním případě by mělo plnit důležitou funkci citového zázemí a vzájemné solidarity. A právě toto je hypotéza, kterou se chci pokusit obhájit ve své bakalářské práci. Za klíčový podklad považuji výsledky z dotazníku, jenž jsem zhotovila pro vybraný vzorek obyvatel naší současné společnosti. *V naší společnosti, v naší individualizované a sociálně*

²³ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 91

²⁴ tamtéž, s. 90

*atomizované civilizaci, zůstává příbuzenství i nadále hlavním zdrojem našich nejbližších svazků.*²⁶ Jestli je příbuzenství zdrojem našeho pocitu jistoty a zázemí je samozřejmě otázkou, na kterou nelze najít jednoznačnou odpověď. Do velké míry to závisí na individuální zkušenosti s rodinou a příbuznými a dá se předpokládat, že mnoho jedinců má pádné důvody proto, aby se spoléhalo a se svými radostmi i starostmi se dělilo spíše s přáteli nežli s příbuznými. Chci se ale pokusit zjistit, jestli v současné době existuje nějaký trend, ke kterému se společnost přiklání.

Teorii o stále přetrvávající důležitosti příbuzenských vztahů zastával v 80. letech 20. století sociolog Ivo Možný, který předpokládal, že se dá očekávat existence „velké rodiny“, kterou chápe jako vzájemně se podporující skupinu osob spojených pokrevními svazky a jejichž počet je ještě rozšířen nestálostí manželství. Ivo Možný také poukazuje na to, že podle statistik bylo v 80. letech 20. století více třígeneračních domácností než v raném novověku. To ale bylo způsobeno, jak sám uvádí, na jedné straně vlivem delšího průměrného věku, kterého se lidé dožívali, a tím pádem i častějším přežíváním tří až čtyř generací a na druhé straně nedostatkem bytů, který byl způsoben neadekvátní bytovou politikou tehdejšího režimu.²⁷ V současné době sice nabídka bytů značně roste, ale otázkou zůstává, zda-li jsou pro mladé rodiny finančně dostupné. Od doby, kdy Možný uvedl tuto teorii, uběhlo přes dvacet let a v České republice se toho mnoho změnilo, proto bych chtěla ověřit, zda-li se jeho teorie v současné rodině potvrzuje.

Konkrétně si kladu otázky typu: v jakém uspořádání domácnosti lidé žijí; co sami považují za rodinu; koho považují za své příbuzné; jaké jsou jejich představy o ideální funkční pomoci v rámci příbuzenství a nakolik se slučují s tím, jak ve skutečnosti probíhá; v jaké míře jsou respondenti ochotni opětovat solidaritu svým příbuzným; jak ovlivňuje vzdálenost mezi bydlištěm příbuzných frekvenci a fungování jejich vztahů a kdo v rodině určuje s kým a jak často se budou stýkat.

1.3. Vzorek a metody výzkumu

²⁵ tamtéž, s. 99

²⁶ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 100

²⁷ Možný, Ivo. Moderní rodina: Mýty a skutečnosti. Brno : Blok, 1990. s. 23

Při shromažďování dat jsem použila techniku dotazníkového průzkumu a při výběru respondentů jsem dodržovala předem stanovená kritéria: a) vysokoškolské vzdělání dotazovaných; b) věk v rozmezí od 30 do 55 let; c) podobný poměr mužů a žen.

Dotazníkový průzkum jsem zaměřila na srovnání představ o ideálním fungování příbuzenských vztahů a jejich skutečným (resp.deklarovaným) stavem. Dotazovala jsem se na vztahy mezi generací rodičů a prarodičů a mezi stejnou generací, tedy mezi sourozenci, bratranci a sestřenicemi. Dotazník není zaměřen na fungování nukleární rodiny, tudíž se v něm nezabývám fungováním vzájemných vztahů mezi partnery a jejich nedospělými dětmi. V souvislosti s nejbližší rodinou se táži pouze na základní charakteristiky, tedy na otázky typu kolik dětí žije v rodině, v jakém rodinném uspořádání respondent žije apod.

Objektem průzkumu, který jsem realizovala, bylo celkem 51 vysokoškolsky vzdělaných osob ve věku od 30 do 55 let. Tuto věkovou hranici jsem zvolila s ohledem na delší období vzdělávání, kterým vysokoškoláci procházejí, z čehož se dá odvozovat i pozdější odchod ze své orientační rodiny a zakládání vlastní prokreační rodiny. Rozmezí této věkové hranice mělo pokrývat věk, kdy se dá předpokládat, že by mohli respondenti žít ve své prokreační rodině, kde ještě žijí nezaopatřené, neplnoleté nebo studující děti. Jelikož většina vysokoškolsky vzdělaných lidí ukončuje své vzdělávací období mezi 26 až 27 lety²⁸, dá se předpokládat, že ve věku kolem třicet let zakládají své vlastní rodiny. Horní věkovou hranici 55 let jsem stanovila na základě předpokladu, že zhruba v tomto věku rodičů velká část dětí opouští svou orientační rodinu a zakládá svou vlastní. Dalším, pro můj výzkum podstatným aspektem bylo zvolit respondenty ve věku, kdy se dá předpokládat, že z velké části mají rodiče. Právě vztahu k nim se ve velké míře věnuji.

Důraz na zvolenou věkovou hranici jsem kladla především na základě předpokladu, že osoby, které žijí v domácnosti se svou vlastní rodinou, věnují většinu volného času právě jí a starost o ostatní příbuzné není úplně každodenní záležitostí. Kdežto u osob z nižší věkové skupiny, které ještě z velké části nevstoupily do manželství a nezaložily vlastní rodinu, bych předpokládala, že budou mít více času na

²⁸ Dnes je toto vzdělávací období delší, než bývalo v minulosti. Na získání vysokoškolského titulu na některých univerzitách stačily pouhé čtyři roky, oproti dnešním pěti, a nebyla také povinná devátá třída na základních školách.

to, aby se setkávaly se svými rodiči a příbuznými. Totéž předpokládám u osob, jejichž děti již opustily rodičovskou domácnost.

Respondenty s vysokoškolským vzděláním jsem zvolila z důvodu, že se u nich předpokládá nejvyšší zájem o úspěch v oblasti zaměstnání, z čehož by mohl vyplývat menší zájem o oblast rodinných a příbuzenských vztahů. Proto jsem chtěla zkoumat důležitost rodinných vazeb právě u této sociální skupiny, kde by teoreticky, na základě výše zmíněných důvodů (realizace v zaměstnání apod.) mohlo existovat větší riziko podhodnocení významu pevného a funkčního rodinného a příbuzenského prostředí.

Bezesporu můžeme konstatovat, že vysokoškolsky vzdělaní jedinci mají tendenci zakládat své rodiny později, což může být způsobeno jednak delším obdobím vzdělávání, jednak odkládáním početí prvního potomka do doby, kdy získají dobré postavení na trhu práce. Také počet narozených dětí je u rodin vysokoškoláků nižší než u rodin jiných vzdělanostních skupin. Jak se ale ukazuje ve výzkumu preferencí mladých lidí z roku 1997, hodnotily vysokoškolačky význam rodiny ze všech žen nejvýše, což se ale nepotvrdilo na jejich skutečném rodinném chování. V praxi to tedy zřejmě znamená, že soulad v rodině je pro ně důležitý, ale nepřejí si například mít více dětí anebo se rodině výrazně obětovat na úkor svých profesionálních aspirací.²⁹

Aby byl dotazník pro respondenty přehlednější, rozdělila jsem ho na šest částí. První a poslední jsou víceméně obecné a týkají se každého dotazovaného, ostatní části jsou zaměřené vždy na vztah mezi respondentem a jeho určitým příbuzným. Členění na tyto části mělo dotazovaným usnadnit vyplňování časově náročného dotazníku. V případě, že respondent neměl příbuzného, kterého se daná část týkala, mohl podle instrukcí celý oddíl přeskočit a pokračovat další částí.

V první části jsem zjišťovala, co lidé rozumějí pod pojmem rodina, zdali je pro ně především emocionálním zázemím, základnou funkční pomoci nebo něčím úplně jiným. Dále mě zajímalo, které osoby lidé nejčastěji počítají mezi členy své rodiny. Tyto dvě otázky byly otevřené, protože případný výběr z možností by respondenty naváděl k nějakému typu odpovědi. První část se také týkala charakteristiky respondentovy

²⁹ Hamplová, Dana. Názor na manželství a rodinu mladých svobodných lidí v roce 1997. In Demografie. Roč. 42, č. 2. Praha, 2000

domácnosti. Zjišťovala jsem, v jakém typu domácnosti dotazovaný žije a kolik členů tato domácnost čítá.

Další čtyři části dotazníku byly strukturovány velmi podobně a zaměřila jsem je na zjištění vztahů mezi dotazovaným a jeho rodiči, rodiči jeho partnera nebo partnerky, sourozenci a v případě, že byl dotazovaný rozvedený, zjišťovala jsem i vztahy s bývalou manželkou nebo manželem a jeho rodiči. Vzhledem k velkému množství otázek jsem zvolila jejich uzavřený typ, ale u těch otázek, kde je pro interpretaci zjištěných údajů důležité znát motivaci k odpovědím, jsem nechala respondentům prostor pro vlastní vyjádření. Otázky jsem pokládala s cílem zjistit, nakolik ovlivňuje vzdálenost mezi bydlištěm respondenta a jeho příbuznými četnost jejich kontaktů a při jakých příležitostech se dotazovaní pravidelně navštěvují. Snažila jsem se zjistit, jestli jsou v daných rodinách nějaké významné události, při nichž se již stalo tradicí a jakousi „povinností“, že se rodinní členové a příbuzní sejdou. Zjišťovala jsem, v jaké sestavě jezdí obvykle své příbuzné navštěvovat a kdo má hlavní slovo, jestli se na návštěvu pojede nebo ne. Dále mě zajímalo, jaký typ pomoci dotazovaní čekají od jednotlivých příbuzných, nakolik se jim tyto jejich představy splňují a naopak jaký typ pomoci jsou ochotni pro své příbuzné vykonávat oni. V neposlední řadě jsem se zajímala o otázku mezigenerační solidarity, přesněji o ochotu respondentů postarat se ve stáří o své rodiče a o rodiče svého partnera nebo partnerky.

Poslední, tedy šestá část dotazníku měla opět obecnější charakter a týkala se vztahů se širším příbuzenstvím. Tázala jsem se na četnost osobních styků, kontaktů prováděných prostřednictvím telefonu, na vzájemnou solidaritu v rámci širší rodiny. V závěru dotazníku jsem se ptala na záležitosti osobnějšího charakteru, jako je věk respondenta, jeho rodinný stav, počet dětí, finanční situace rodiny apod.

Celkem jsem distribuovala sedmdesát dotazníků a do doby, kdy jsem je začala vyhodnocovat, se mi jich nazpět vrátilo osmapadesát. Z toho sedm dotazníků nebylo vyplněno kompletně, proto jsem je nemohla zahrnout do výsledků výzkumu. To znamená, že jsem celkem získala jedenapadesát úplně vyplněných dotazníků. Z toho dvaadvacet od mužů a devětadvacet od žen. Návratnost kompletně vyplněných dotazníků byla 73%. Vzhledem k tomu, že velká část dotazníků, které se buď nevrátily, nebo nebyly kompletně vyplněné, byla vyplňována muži, musím konstatovat, že se mi nepodařilo získat vyrovnaný poměr mezi dotazníky vyplňovanými muži a ženami. Dotazníky, které se vrátily kompletně vyplněné od žen, jsou vůči mužům v poměru 4:3

(29 od žen: 22 od mužů). V každé domácnosti jsem dotazovala pouze jednoho respondenta, aby údaje ve výzkumu nebyly zdvojené.

2. Vývoj rodiny v historickém kontextu

Převážná část mého výzkumu se zaměřuje na vztahy mezi osobami, které již většinou žijí ve své vlastní prokreační rodině s osobami o generaci staršími (tedy s rodiči a s rodiči partnera) a s osobami stejné generace (tedy se sourozenci). V neposlední řadě se také věnuji struktuře rodinného soužití. Vzhledem k tomu, že příbuzenské vztahy nejsou častým tématem odborných historických knih, zaměřím se v této části především na stručné nastínění obrazu charakteristického rodinného soužití a na jeho vývoj až do současné podoby. Poté, co si uděláme obrázek o současném trendu tohoto soužití, popíši již výše zmíněné fungování vztahů mezi širší rodinou a příbuznými.

V úvodu této kapitoly chci zdůraznit tři zlomové momenty historického vývoje rodiny. Tyto události změnily nejen podobu rodiny, ale také chápání jejího smyslu a ideálů v ní prosazovaných. První z těchto momentů je zproštění rodiny od výrobních funkcí, které probíhalo v druhé polovině 19. století společně s industrializací. Tímto okamžikem přestávaly rodiny být výrobní a spotřební jednotkou, ale byly pouze spotřební. Rodina se tímto z velké části nuklearizovala, protože z domácností odcházely osoby, které tam dříve byly potřeba jako pomocníci v hospodářství nebo v řemeslu. Druhým momentem, který změnil podobu rodiny, bylo zavedení kontroly plodnosti. V některých oblastech, jako například ve Francii, tato událost probíhala ve stejném období jako oddělení výrobní a rodinné sféry, v jiných se prosadila později. Kontrola plodnosti mění nejen vztah k dětem, ale obecně pohled na život. Děti se rodilo méně a méně často umíraly.³⁰ Třetí zlomový moment nastal v 50. letech 20. století, kdy se vlivem vysoké rozvodovosti a nízké porodnosti resp. vysoké potratovosti rozpadá obraz moderní rodiny a ta vstupuje do další fáze.³¹ Toto je stručné shrnutí zlomových momentů v historickém vývoji rodiny a níže se dostaneme k bližšímu popisu.

³⁰ Fialová, Ludmila. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1996. s. 169-171, 194-197

³¹ Model vysoké rozvodovosti byl v 50. letech běžný jen pro některé země komunistického bloku (Československo, Maďarsko a Rumunsko), v SSSR soudy většinu žádostí o rozvody zamítají. V západních zemích zažívají tento „boom“

2.1. Podoba tradiční rodiny v období středověku a raného novověku

2.1.1. Historické prameny

Prvním systematickým písemným pramenem, který eviduje obyvatelstvo a je vhodný k rekonstrukci rodiny, je Toskánský katastr z roku 1427. Katastr vznikl jako podklad pro vybírání daní v celé toskánské oblasti a eviduje téměř všechny obyvatele včetně dětí, dohromady je to přes 260 tisíc lidí. U každé osoby je zaznamenán věk, ale údaje o věku nejsou zcela přesné, protože někteří lidé svůj věk přesně neznali a často ho také zaokrouhlovali. Nechybí ani podrobný popis složení osob v jednotlivých domácnostech a přehled o jejich majetku.

Od 16. století se pramenná základna zkvalitňuje. Složení rodiny můžeme zjišťovat z matrik, jejichž kvalita však až do konce 18. století, kdy se stanovila závazná podoba matrik pro celou monarchii, závisela na faráři, který ji zpracovával. V matrikách se evidují křty, sňatky a pohřby. Dalším pramenem, z kterého můžeme pro území Čech čerpat údaje o rodině, je např. Soupis obyvatelstva podle víry, který vznikl v roce 1651 jako podklad pro rekatolizační úsilí. Zaznamenával veškeré obyvatelstvo s výjimkou duchovenstva a vojska, u každého udával věk, právní stav – tj. svobodný nebo poddaný, povolání, vztah k hlavě domácnosti a vyznání, u nekatolíků se uváděla poznámka, zdali je naděje na obrácení. Dalšími podklady jsou Poddanské seznamy, kde jsou zaznamenány podobné údaje jako v Soupisu obyvatelstva podle víry, Rejstříky z berně, z majetku či z nemovitosti, v nichž se uváděly pouze údaje o hlavě domácnosti a o stavu hospodářství.³² Od 2. poloviny 19. století se zavedla pravidelná sčítání lidu prováděná k jedinému dni.³³ O středověké a raně novověké rodině můžeme zjistit víceméně jen statistické údaje, informace o tom, jaké vztahy panovaly mezi jednotlivými příbuznými, jsou zaznamenány jen v omezené míře, např. v osobní korespondenci nebo v pozdější době v denících.

až v polovině 60.let. Velká míra potratovosti byla typická pro Československo, kde byla podpořena jejich poměrnou liberalizací. Sullerotová, Evellyne. Krize rodiny. Praha: Karolinum, 1998. s. 23-24

³² Horský, Jan a Seligová, Markéta. Rodina našich předků. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. s. 37-49

³³ Horská, Pavla et. al. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s. 380-382

2.1.2. Struktura a velikost domácnosti

P. Horská a kol. charakterizují středověkou a raně novověkou domácnost jako *skupinu osob společně bydlících, upevněnou příbuzenstvím členů, žijících z výnosů společného hospodářství a společně odpovědných vůči daňovým úřadům*.³⁴ Jádrem tehdejší úplné domácnosti byl manžel, manželka a jejich děti, ale vyskytovaly se i domácnosti neúplné, které tvořili např. osaměle žijící jedinci nebo společně žijící sourozenci, a složené domácnosti, kde pod jednou střechou žilo několik manželských párů. Je také třeba uvážit, že za členy domácnosti se považovali všichni, kdo žili pod jednou střechou a spadali pod autoritu hospodáře, tedy i služebnictvo a čeleď.³⁵ Ani tato široká domácnost však nebyla úplně izolovanou jednotkou, byla začleněna do vesnického nebo městského prostředí. *Základem domu jako sociálního životního prostoru každého jednotlivce nebyla pouze pokrevní příbuznost, ale mnohem více právní jistota a pospolitost domu samotného*.³⁶ Velikost domácností se lišila podle místa bydliště. Na vesnicích měla okolo pěti až šesti členů (rodinní členové levně nahrazovali námezdní sílu), naproti tomu se ve městech často vyskytovaly malé rodiny nebo domácnosti jednotlivců. I přes tento trend se největší domácnosti objevovaly ve městě. Jednalo se o bohaté rodiny, které držely pospolu ve snaze nedělit rodinný majetek. To naznačuje, že existovaly rozdíly v počtu členů domácnosti, které závisely na množství majetku. Více členů žilo v domácnostech bohatších rodin a menší počet osob měly domácnosti chudých.³⁷ Velikost domácností ovlivňovaly časté demografické krize, především hladomory a epidemie, při nichž prudce stoupala úmrtnost, klesala sňatečnost a také počet narozených dětí. Po odeznění epidemií a hladomorů klesla úmrtnost pod průměr, rychle stoupla sňatečnost i počet narozených dětí.³⁸

Podle teorie historika Johna Hajnala můžeme v rámci Evropy rozlišit dva typy uspořádání rodin. Je potřeba upozornit, že jde o ideální typologické vymezení, tudíž nemůžeme obecně tvrdit, že uvedené typy uspořádání byly na daných územích výlučné.

³⁴ tamtéž, s. 219

³⁵ tamtéž, s. 221-223

³⁶ pozn.: význam termínu domácnost a dům se shoduje. Dülmen, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století): Dům a jeho lidé. Praha: Argo, 1999. s. 14

³⁷ Horská, Pavla et. al. Dějství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s. 219-221

³⁸ tamtéž, s. 270-273

Pokud si Evropu rozdělíme pomyslnou linií vedoucí od Petrohradu k Terstu, získáme hranici, od které se toto rozlišení zhruba odvíjí. Na západ od této hranice byly rodiny charakteristické především menším počtem členů, víceméně se jednalo o nukleární rodiny, v kterých mohli navíc žít čeledíni nebo podruzi. Podruží se vyskytovalo především v Německu, Rakousku a v Čechách. Odlišný byl také sňatkový věk, který byl u západního typu uspořádání vyšší, protože zde sňatek mohl muž uzavírat až v okamžiku, kdy měl zajištěnou obživu. Charakteristickou východoevropskou rodinou byla rodina rozšířená spojená pokrevními pouty, která žila a hospodařila pohromadě pod autoritou nejstaršího člena, který si tuto funkci uchovával až do smrti. Sňatkový věk se zde nevázal na osamostatnění jedince a byl velmi nízký. Nevyskytoval se zde ani výměnek ani čelední služba. Česká rodina patřila k západoevropskému typu, byl zde ale o něco nižší sňatkový věk. Východní trend utváření rodiny se o něco více prosazoval na Moravě, kde se lidé brali ještě o něco dříve a ve větší míře než v Čechách.³⁹

2.1.3. Citové klima

V historicko-demografické literatuře se často objevuje mínění, že citové klima bylo v tradiční rodině zřejmě ve většině případů chladnější, než je v současnosti.⁴⁰ V současné době za jednu z nejdůležitějších ideálních úloh rodiny v západní společnosti považujeme schopnost zajistit všem jejím členům citové zázemí. To dříve narušovalo mnoho činitelů. Historici mezi ně často zahrnují věkový rozdíl mezi manželi, který měl izolovat nejen ženu od muže, ale i děti od otce.⁴¹ Podle tohoto tvrzení děti s matkou trávily více času a otec jim byl vzdálenější. Skutečnost, že mezi manželi byly velké věkové rozdíly, je sice empiricky prokazatelná, ale těžko můžeme s jistotou tvrdit, že ve velké míře zapříčiňovaly nesoulad v rodině. Skutečným a doložitelným narušitelem rodinného soužití bylo časté úmrtí jejich příslušníků. Do jejich života neustále zasahovaly epidemie a hladomory, které rodinu o její členy předčasně ochuzovaly. O manželských svazcích můžeme říct, že často trvaly kratší dobu, než trvají dnešní

³⁹ Fialová, Ludmila. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1996. s. 108-113

⁴⁰ Např. Philippe Ariés in Horská, Pavla et. al. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s. 316-319

⁴¹ Horská, Pavla et. al. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s.228

manželství, a to i přes současnou vysokou míru rozvodovosti. Příčinou ukončení svazku sice nebýval rozvod, ale smrt jednoho z partnerů. Úmrtí jednoho či obou manželů vedlo často k zániku celé rodiny.⁴² Většina ovdovělých osob uzavírala brzy po smrti partnera nový sňatek. Jelikož se vyskytovalo více vdov než vdovců, zdá se, že větší šanci na další sňatek měli muži. Ti si většinou brali mladší, svobodné ženy.⁴³ Menší citové investice mohly být určitou ochranou před tím, aby lidé tento životní koloběh nenesli příliš těžce.

2.1.4. Vztah k dětem

Vřelá láska k dětem je ideálem současné společnosti. Podle některých historických prací zřejmě nebyla v tradiční společnosti zdaleka běžná. Bohatší matky se chtěly rychleji vrátit k účasti na společenském životě a zbavit se fyzické zátěže, a tak dávaly kojence na dva až tři roky do péče kojné a v chudších rodinách padlo mnoho dětí za oběť nedostatečné péči, špatným hygienickým podmínkám a mnozí rodiče je dávali kvůli špatné hospodářské situaci do nalezinců.⁴⁴ K tomuto tématu uvádím dvě protichůdné teorie, které v 60. letech 20. století publikovali francouzští historici Philippe Ariés a Didier Lett. První z nich je teorie Philippa Ariése, podle níž neměla středověká a raně novověká společnost k dětem vřelý a láskyplný vztah. Vznik pevnějších rodičovských pout byl omezen vysokou dětskou úmrtností.⁴⁵ Lhostejnost ke ztrátě malých dětí dokládá také na ukázkách dobové osobní korespondence, v níž rodiče píšou o ztrátě svých dětí bez jakýchkoli větších emocí. Vztahy k dětem se podle něho začínají zlepšovat až v druhé polovině 18. století. Ale toto zlepšení dává Ariés spíše na vrub tomu, že lidé začínají dítě chápat jako budoucí pracovní sílu, a tak se vyplatí vložit do něj více materiálních a citových investic. Naproti tomu stojí teorie Didiera Letta, který tvrdí, že děti byly vždy milovány, což dokládá tím, že se již ve středověké lékařské, didaktické a náboženské literatuře objevují části, které se věnují správné péči o dítě. Je nutné podotknout, že Philippe Ariés později svou teorii poněkud zmírnil a přistoupil na

⁴² Giddens, Anthony, Sociologie. Praha: Argo, 1999. s. 157

⁴³ Horský, Jan a Seligová, Markéta. Rodina našich předků. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. s. 92-94

⁴⁴ Horská, Pavla et. al. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s. 235-236

⁴⁵ Až do konce 18. století se patnáctého roku dožívá jen asi polovina narozených dětí, největší podíl na tomto čísle měly odložené děti v nalezincích, kterých umíralo kolem 90 %.

myšlenku, že už ve středověku mohli rodiče své děti milovat. Obě teorie se však shodují na tom, že dítě začíná být středem pozornosti až v 19. století.⁴⁶

Ještě ani v 18. století nebyl podle Richarda van Dülmena v domácnosti téměř žádný rozdíl mezi postavením vlastních dětí a čeledí. Děti byly již ve velmi nízkém věku zapojeny do pracovního procesu v domě. Chlapci obvykle pomáhali otci s pracemi na polích nebo v řemeslu a dívky pomáhaly matce v domácnosti. Hospodář a jeho žena měli stejnou pravomoc nad vlastními dětmi jako nad čeledíny a děvečkami, a ty měli také vychovávat. Až na děti z velmi bohatých rodin bylo téměř pravidlem, že potomci, u kterých se neočekávalo, že zdědí hospodářství, chodili do služby k jinému hospodáři. Děti ze šlechtických rodin nemusely vykonávat žádnou manuální práci, ale od nízkého věku si musely zvykat na budoucí stavovské povinnosti.⁴⁷ Svazek rodičů k dětem, které odcházely do služby, trval jen do té doby, dokud trvaly náklady na jejich uživení a výchovu. Delší blízký kontakt s rodiči mívaly děti z bohatých rodin.⁴⁸ Respekt k rodičům a určitá distance mezi nimi a dětmi byla umocněna zvykem vykat rodičům. Tykání ze strany dětí se stalo běžné až po 1. světové válce. Jak dokládá Milena Lenderová na příkladu osobní korespondence, fyzický kontakt mezi dětmi a rodiči byl téměř vzácností.⁴⁹ Z toho plyne, že vztah rodičů k dětem byl postaven na úplně jiném základě, než je dnes. Jen málokdo by si dovedl představit, že ukončí kontakty se svými dětmi v okamžiku, kdy nastoupí do zaměstnání.

Vztah k dětem se začal obecně zlepšovat až koncem 18. století. Mnoho autorů se věnovalo tématu správné výchovy a péče o děti. Ohrazovali se především proti zvyku měšťanských rodin dávat děti do péče kojným.⁵⁰ Kojné se však přestaly využívat až s vypuknutím první světové války.⁵¹ I nadále chodilo mnoho, i velmi malých, dětí do služby. V českých poměrech bylo stále ještě mnoho případů, kdy děti ve věku 9 až 12 let sloužily. Byla to ale otázka sociálního postavení. Děti z bohatších rodin již koncem 18. století začaly chodit do školy, ale chudé rodiny by si nemohly dovolit živit dalšího člena, který by se nepodílel na pracích v hospodářství. V západoevropských rodinách byla situace již o krok dále a spolu s rozmachem školní docházky klesal počet dětí ve

⁴⁶ Lenderová, Milena. K hříchu a modlitbě. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1999. s. 11-13

⁴⁷ Dülmen, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století): Dům a jeho lidé. Praha: Argo, 1999. s. 104-123

⁴⁸ Horská, Pavla et. al. Dětsví, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s. 317

⁴⁹ Lenderová, Milena. K hříchu a modlitbě. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1999. s. 16, 29

⁵⁰ Horská, Pavla et. al. Dětsví, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s. 307-310

službě.⁵² V českých poměrech byla všeobecná vzdělávací povinnost pro děti od 6 do 12 let zavedena Tereziánským patentem v roce 1775. Nelze však říci, že by od tohoto okamžiku začaly všechny děti chodit do školy, patent dovozoval u chudých rodin udělit výjimku. Až do konce 18. století chodilo do školy jen kolem 70 % dětí a z toho byla větší část chlapců. Budoucí postavení dívek záviselo především na matce, na jejím přístupu a výchově. Vzdělání dívek bylo až do 19. století na okraji zájmu. Počty chlapců a dívek ve školách se srovnaly až vlivem národního obrození v polovině 19. století. Nadále však měly dívky těžší přístup k některým druhům vzdělání, tohoto omezení se zbavily až těsně před 1. světovou válkou.⁵³

2.1.5. Manželství

Sňatek byl dohodu dvou rodin a fakticky platilo, že nejdůležitější slovo měli otcové obou snoubenců. Domlouval se s ohledem na to, aby byl pro obě strany ekonomicky výhodný. Sňatky poddaných byly ještě v 18. století ovlivňované vrchností, protože muži k uzavření sňatku potřebovali tzv. manželský konsens, tedy úřední souhlas k uzavření sňatku. Další omezení přinášela od poloviny 16. století také církev. Uzavření manželství spočívalo do této doby ve složení manželského slibu před svědky. V roce 1563 se na Tridentském koncilu zavedla nerozlučnost manželství. Manželství se ustanovilo jako „sedmá svátost“ a k jeho uzavření bylo třeba církevního obřadu s knězem.⁵⁴ Církev nepřipouštěla sňatek katolíka s vyznavačem jiného náboženství. Pokud si bral katolík nekatolíka, nekatolík se musel zavázat, že nebude potomkům bránit v katolické víře, a snoubenec katolík se měl pokusit o přeučení nekatolíka. To se změnilo až koncem 19. století, kdy byly evangelíci zrovnoprávněni s katolíky. Smyslem a cílem manželství bylo plození dětí, proto bylo jediným legálním prostorem pro sexuální aktivity. Narození dítěte znamenalo naplnění sňatku.⁵⁵

Až do poloviny 19. století bylo možné uzavřít sňatek až v okamžiku, kdy měl muž prostředky k tomu, aby svoji rodinu uživil. V praxi to znamenalo, že buď přejal úřad,

⁵¹ Lenderová, Milena. K hříchu a modlitbě. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1999. s. 25-28

⁵² Horská, Pavla et. al. Dětsví, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. s. 317

⁵³ Lenderová, Milena. K hříchu a modlitbě. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1999. s. 39-69

⁵⁴ Horská, Pavla. Naše prababičky feministky. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 28-39

⁵⁵ Lenderová, Milena. K hříchu a modlitbě. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1999. s. 84-85, 95-97

živnost, nebo statek a stal se hospodářem. Muži se z tohoto důvodu ženili ve vyšším věku, většinou až po 30. roce. V některých případech si mohl muž, který čekal na převzetí statku, přivést domů nevěstu a dočasně žít společně s rodiči pod jednou střechou. Ostatní sourozenci vstupovali do manželství mimo domov. U žen byl sňatkový věk kolem 20 až 25 let. Brzké sňatky byly běžné jen u šlechty, kde se uplatňovala propracovaná rodová politika. Rozdíl byl také ve sňatkovém věku lidí žijících na venkově a ve městě. Na venkově se lidé brali dříve a zůstávalo tam méně svobodných jedinců než ve městě. Vyšší sňatkový věk ve městě mohl také způsobovat příliv venkovského obyvatelstva, které tam dočasně vstupovalo do služby, a zvyšovalo tak počet svobodných osob. Svobodné ženy se často stávaly terčem posměchu.⁵⁶ Rozluku manželství katolická církev nepřipouštěla a u protestantské církve byla možná jen z velmi závažných a především církví schválených důvodů. Tak tomu bylo až do přijetí občanského zákoníku v roce 1919, od kdy se usnadnil přístup k rozvodům.⁵⁷

Striktní dělba práce mezi mužem a ženou byla běžná jen ve velkých a bohatších domácnostech. Do ženiných kompetencí spadala péče o domácnost a péče o malé děti, zatímco muž obstarával veškeré činnosti okolo hospodářství nebo vedení živnosti a reprezentoval rodinu navenek. U menších domácností, které však ve společnosti převládaly, muž i žena spolupracovali a náplň jejich práce byla velmi podobná.⁵⁸

2.1.6. Postavení starých rodičů

Vzhledem k tomu, že byl ještě v 18. století průměrný věk 27-28 let a dožívalo se ho jen asi 30-40 % populace, mnoho lidí se stáří vůbec nedožilo. Jak uvádí historik Richard van Dülmen starý člověk neměl ve společnosti nějaké výsadní postavení a nedostávalo se mu ani úcty, spíše se na něho pohlíželo jako na neužitečného člena. V bohatších sedláckých usedlostech, kde hospodář obvykle předával hospodářství nejstaršímu synovi, rodiče nejčastěji dožívali na výminku. Veškeré povinnosti, kterými byl syn rodičům zavázán, byly v písemné podobě uvedeny ve smlouvě. Nebylo ale

⁵⁶ tamtéž, s. 70-75

⁵⁷ Horská, Pavla. Naše prababičky feministky. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 28-39

výjimkou, když hospodář prodal statek s rodiči na výminku a s břemenem jejich zabezpečení. Odstupující hospodáři a hospodyně také často odcházeli do podruží v jiném hospodářství. Jiná byla situace v řemeslnických rodinách, kde k provozování živnosti nebyla třeba síla, ale zručnost. Mistr většinou pracoval až do své smrti a jeho syn se učil u jiného řemeslníka, kde byla větší možnost, že by se mohl přiženit a časem získat status mistra a převzít jeho dílnu. Nejhorší byla situace u námezdních dělníků a osob na podobných postaveních. Ve stáří, pokud se ho vůbec dožili, museli spoléhat na veřejnou dobročinnost.⁵⁹

Smrt lidé pravděpodobně přijímali jinak než dnes. V současnosti se většina z nás snaží téma smrti odsunout na okraj zájmu a chovat se jako by se nás netýkala. Většina lidí dnes umírá bez svých blízkých v prostředí sterilních nemocnic. V tradiční rodině lidé trávili své poslední chvílky ve známém prostředí, v domě, kde prožili většinu života, a ideálně obklopeni příbuznými, kteří se s nimi přišli rozloučit.

2.2. Přejchod od starého demografického režimu k novému

V průběhu 18. a 19. století se změnilo demografické chování Evropy, nastal přechod od starého demografického režimu k režimu novému. Změna spočívala především v tom, že rostla průměrná délka života, klesla dětská úmrtnost a snížil se počet narozených dětí. V podmínkách tzv. starého reprodukčního režimu počet dětí, které vdaná žena za život porodila, závisel na věku, kdy vstupovala do manželství a na zdravotním stavu obou manželů. V období po této demografické revoluci bylo snížení plodnosti způsobeno zvýšením sňatkového věku, ale především zavedením antikoncepčních prostředků. Ve Francii zřejmě plánovali velikost svých rodin již od počátku 19. století. V Čechách nastalo omezování velikosti rodiny u obyvatelstva velkých měst v 60. letech 19. století. Jako první začaly počet dětí plánovat úřednické rodiny. Ve středních Čechách se začalo s omezováním plodnosti v 80. letech a ve

⁵⁸ Dülmen, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století): Dům a jeho lidé. Praha: Argo, 1999. s. 41-53

⁵⁹ Dülmen, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století): Dům a jeho lidé. Praha: Argo, 1999. s. 207-215

vzdálenějších venkovských oblastech se začala velikost rodiny snižovat až počátkem 20. století. Metody k zabránění početí byly známe již dříve, ale církve je považovala za hřích. Obecně lze říci, že plodnost se omezovala nejdříve v západních regionech a až později ve východních.⁶⁰

2.3. Přejít od předindustriální domácnosti k moderní rodině

Na území dnešních Čech nastal v druhé polovině 19. století masový přesun od zemědělského k městskému typu rodiny. Předindustriální rodina plnila reprodukční, výchovnou, ochranou, ekonomickou a výrobní funkci. V době průmyslové revoluce přišla rodina o některé z těchto funkcí a místo ní je přejal stát. Se zavedením všeobecné vzdělávací povinnosti ztratila rodina částečně výchovnou funkci. Ochrannou funkci rodiny zase přejala policie a soudnictví. Od přelomu 18. a 19. století přestala být rodina zároveň výrobní jednotkou. Oddělil se soukromý a veřejný život a tím pádem se změnil i vztah v rodině. Na obživě rodiny se dříve rovnou měrou podílel manžel i manželka, nyní ji má zajišťovat jen manžel a žena se má starat o domácnost a děti. To výrazně prohloubilo nerovnost mezi mužem a ženou. Práce žen nebyla finančně honorována a byla považována za neproduktivní. V Čechách přišla tato změna až v druhé polovině 19. století, ale nebyla až tak striktní jako v západní Evropě, protože tu v mnoha krajích stále přetrvával domácí malovýrobní ráz ekonomiky, ve které byla ženská práce stále potřebná.⁶¹ Jak říká historička Milena Lenderová až do 20. století většina osob neuzavírala sňatek z lásky, ale z rozumu. Lásky se považovala za podstatný předpoklad pro dobré manželství již od konce 19. století, ale rozhodující slovo ve volbě partnera měli i nadále rodiče nebo někdo ze starších příbuzných. Navíc se nejednalo o lásku ve smyslu, jak jí dnes chápeme my, tedy jako milostné vzplanutí, ale o lásku klidnou a cudnou.⁶² V chudých oblastech však již v této době vznikaly nesezdané svazky lidí, kteří neměli finance na založení vlastní domácnosti a často vstupovali do manželství až po narození potomka.⁶³ Také původní význam slova rodina se podstatně změnil. Až do 19. století zahrnoval všechny členy, kteří žili pod jednou střechou a podléhali autoritě „hlavy

⁶⁰ Fialová, Ludmila. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1996. s. 169-171, 194-197

⁶¹ Lenderová, Milena. K hříchu a modlitbě. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1999. s.119-125

⁶² tamtéž, s. 75-78

rodiny“. V době, kdy velká část osob, především mužů, musela hledat obživu mimo svůj domov v prostředí továren a úřadů, přestali být v rodině třeba učedníci a čeledí a rodina se nuklearizovala. Spolu s odchodem mužů do placených zaměstnání klesala jejich dřívější autorita. V rodinách se začala prosazovat větší citová angažovanost, a to jak ve vzájemném vztahu partnerů, tak i ve vztahu k dětem.

2.4. Základní aspekty, které vedly k proměně struktury moderní rodiny

Za moderní rodinu tedy považujeme samostatně žijící nukleární rodinu, ideálně se dvěma nebo třemi dětmi, které v rodině žijí až do své dospělosti, kdy se osamostatní a zakládají vlastní rodinu. K jejím charakteristikám bychom měli doplnit poměrnou stabilitu manželství. Tato podoba rodiny však byla charakteristická v průběhu celého 19. století a v první polovině 20. století. Od konce 2. světové války rodinu čekaly určité destabilizační tendence. Je to především velký nárůst počtu rozvodů a potratů. Tyto nové trendy instituci rodiny velmi oslabily a důsledkem nich se postupně zvyšoval počet rozvedených osob, samostatně žijících jedinců, nesezdaných soužití a v neposlední řadě se také zvyšoval počet malých rodin s jedním nebo dvěma dětmi nebo bezdětných párů.⁶⁴

Před 1. světovou válkou byl ve většině evropských zemí legalizován rozvod, ale až do konce 2. světové války se rozvodovost na našem území udržovala na poměrně nízké úrovni. V meziválečném období rozvodem končilo jen 5 % manželství.⁶⁵ Výrazný nárůst rozvodovosti nastal až po 2. světové válce, kdy spolu s ní rostl i počet druhých a dalších sňatků. To mohlo být způsobeno vyšším počtem rozvedených osob na sňatkovém trhu, ale také zlepšením postojů společnosti k rozvedeným osobám. Největší část dalších sňatků byla uzavřena brzy po rozvodu. V 80. letech se znovu oženilo kolem 70 % rozvedených mužů a znovu vdalo kolem 65 % rozvedených žen. V těchto číslech jsou zahrnuti i lidé, kteří se rozvedli dvakrát a vícekrát. Počty mužů a žen, kteří znovu vstoupili do manželství, byly po polovině 20. století již velmi podobné, na rozdíl od dob minulých, kdy měli větší šanci na ožení muži. Lze tedy usuzovat, že snížení tohoto

⁶³ Horská, Pavla. Nejistá prognóza vývoje evropské rodiny. In Demografie. Roč. 36. č. 2. Praha, 1994. s. 73-81

⁶⁴ Sullerotová, Evellyne. Krize rodiny. Praha: Karolinum, 1998. s. 23-24

⁶⁵ Kučera, Milan. Československo 1918-1988. In Demografie. Roč. 30. č.1. Praha, 1988. s.3-9

rozdílu bylo způsobeno postupným zrovnoprávňováním mužů a žen.⁶⁶ Míra rozvodovosti rostla především v prvních letech po uzavření manželství. Rozpad rodin s neukončenou reprodukcí působil na snižování reprodukce, ale toto snížení pak částečně kompenzovaly ženy, které vstoupily do opakovaného manželství, ve kterém se jim narodily další děti. Jejich plodnost v dalším vztahu závisí především na počtu dětí, se kterým do manželství vstupují a také na jejich věku. Obecně lze říci, že čím mladší se rozvedené ženy vdají, tím více dětí v dalším manželství mívají. Jejich plodnost klesá s počtem dříve narozených dětí.⁶⁷ Dalším neméně důležitým důsledkem vysoké rozvodovosti je nárůst osaměle žijících rodičů, především matek s dětmi.

Od sedmdesátých let začal vzrůstat počet dětí narozených mimo manželství. Mimomanželské děti se ale nerodily mladým, o antikoncepci nepoučeným ženám, ale především ženám ve věku 25 až 29 let, u kterých se zřejmě projevila změna postoje neprovdaných k rodičovství. Z výzkumu, který provedl Ivo Možný v letech 1985-86 vyplývá, že nárůst počtu nemanželských porodů spočíval především v tom, že významný podíl populace procházel před sňatkem nesezdaným soužitím jako předstupněm k uzavření sňatku. Možný toto šetření uzavřel slovy, že v našem prostředí nebylo nesezdané soužití v 80. letech novou institucí, která by měla alternovat manželství, ale bylo spíše součástí předmanželského vztahu.⁶⁸

K pozitivnějším stránkám vývoje československé rodiny od 2. světové války patřila vysoká sňatečnost a velmi nízký věk při vstupu do prvního manželství. Komunistické Československo mělo jednu z nejvyšších měr rozvodovosti a byl zde téměř nejnižší věk vstupu do manželství. Vysoká intenzita sňatečnosti se udržela až do 80. let, ale nadále pokračoval i vzestup rozvodovosti.⁶⁹

Vlivem plánovaného rodičovství, ať už prostřednictvím antikoncepce nebo přerušování těhotenství, ubývalo především dětí vyšších v pořadí. To v praxi znamenalo, že přibývalo rodin, které mají jedno nebo dvě děti, a rodin s více dětmi naopak ubývalo. Přerušování těhotenství většinou volily ženy, které dosáhly plánovaného počtu dětí. Je důležité podotknout, že díky zlepšení zdravotní péče, kvality stravování a lepší

⁶⁶ Lesný, Ivan. Sňatečnost rozvedených v Československu. In Demografie. Roč.25, č. 4. Praha: Orbis, 1983. s. 289-298

⁶⁷ Kučera, Milan. Plodnost žen v opakovaných manželstvích. In Demografie. Roč. 26, č. 4. Praha, 1984. s. 289-296

⁶⁸ Možný, Ivo. K některým novým vlivům v kulturně legitimních vzorcích rodinných startů. In Demografie. Roč. 29, č.2. Praha, 1987. s. 114-124.

⁶⁹ Kučera, Milan. Československo 1918-1988. In Demografie. Roč. 30. č. 1. Praha, 1988. s.3-9

hygienické situaci, se reprodukce zúčastňovalo více žen než dříve.⁷⁰ Vysoká zaměstnanost žen působila antinatalitně a ani oficiální pronatalitní politika nebyla v praxi uskutečňována. Díky špatné bytové situaci bylo až do 80. let 20. století poměrně mnoho rodin nuceno žít ve vícegenerační domácnosti, což mohlo také výrazně ovlivnit, kolik dětí se v rodině narodilo. Situace se změnila až v průběhu 70. let, kdy vznikala určitá opatření ve prospěch rodin, včetně novomanželských půjček, prodloužení mateřské dovolené, zvýšení výstavby bytů atd.⁷¹

Podle studie Milana Kučery⁷² měla zvýšená bytová výstavba v 70. a 80. letech 20. století vliv na růst počtu samostatně hospodařících domácností. Díky vyššímu počtu bytů se zvýšil především počet domácností jednotlivců a malých domácností, které se oddělily z vícečlenných domácností, ve kterých doposud setrvaly z důvodů špatné bytové situace. Zlepšení bytové situace mělo vliv i na počet narozených dětí v rodině. Došlo k přesunu z tříčlenných domácností do čtyřčlenných. To znamená, že došlo k nárůstu rodin s dvěma dětmi. V tomto období přibylo dokonce i rodin s třemi dětmi, ale nárůst pětičlenných domácností to za následek nemělo, protože výrazně ubývalo domácností, kde by spolu s nukleární rodinou žila ještě nějaká další osoba nebo rodina. Pokud se týká neúplných rodin, tedy rodin, kde žije s dětmi pouze jeden rodič, jejich počet rostl výrazněji než počet úplných rodin.

2.5. Dnešní „postmoderní“ rodina

Po politické revoluci a svržení komunistického režimu v roce 1989 získala proměna podoby rodiny poměrně rychlý spád.

V České republice nastal prudký pokles plodnosti a průměrný věk matek při narození prvního dítěte vzrostl o 3 roky.⁷³ Tyto změny byly do značné míry způsobeny změnou časování mateřství. Výrazný pokles narozených dětí byl tentokrát způsoben úbytkem dětí narozených prvních v pořadí.⁷⁴ Přesto lidé přikládají dětem stále velkou

⁷⁰ Fialová, Ludmila. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1996. s. 348-350

⁷¹ Fialová, Ludmila. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1996. s. 354-355

⁷² Kučera Milan. Vývoj počtu a složení domácností v letech 1970–1980. In Demografie. Roč.25, č.1. Praha: Orbis, 1983. s. 34-47

⁷³ Od roku 1991 do roku 2001 vzrostl z 22,4 roku na 25,4 roku. I přes tento posun zůstávají ženy v České republice při narození dítěte o 2 až 4 roky mladší než ženy v západní, severní a jižní Evropě.

⁷⁴ Sobotka, Tomáš. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. In Demografie. Roč. 45, č. 2. Praha, 2003. s. 77-87

váhu. Ve výzkumu *Šetření rodiny a reprodukce* prováděném v roce 1997 odpovědělo 91 % dotázaných žen a 88 % mužů, že v manželství by mělo být alespoň jedno dítě. Za ideální považuje většina populace dvě děti v rodině. Při počtu dvou dětí uvádějí, že se mohou ještě sami dobře realizovat a nemusí obětovat pracovní kariéru té rodičovské. Tato představa o ideálním počtu dětí v rodině se ve velké míře shoduje s plánovaným počtem dětí.⁷⁵

Počet umělých přerušení těhotenství klesl od roku 1988 do roku 1996 na třetinu. Důvodem tohoto jevu zřejmě bude odpovědnější sexuální chování a hojnější využívání antikoncepčních prostředků.⁷⁶

Od počátku 90. let klesá plodnost vdaných žen, ale naproti tomu se již od 80. let mírně zvyšuje plodnost nevdaných žen. Z toho vyplývá, že se čím dál tím více dětí rodí mimo manželství, ale i přes tento posun se po roce 2000 rodí téměř 80 % dětí v manželství.⁷⁷ Nárůst počtu dětí narozených mimo manželství je nejpravděpodobněji způsoben tím, že lidé odkládají uzavření sňatku až do doby po narození potomka.

Došlo také k výraznému poklesu počtu uzavřených sňatků, ale totéž již neplatí o rozvodovosti. Ta se stabilizovala na velmi vysoké úrovni. Rostl průměrný sňatkový věk. Přibylo dvojic žijících v nesezdaných soužitích. Zatímco v roce 1991 v nesezdaném soužití nejčastěji žily páry rozvedených osob ve věku 40-49 let, o deset let později to byly páry ve věku 20-29 let. Naproti tomu se ale snížil poměr závislých dětí žijících v nesezdaném svazku. V roce 1991 v téměř polovině nesezdaných svazků žilo alespoň jedno závislé dítě, ale v roce 2001 to bylo již jen ve dvou pětinach těchto svazků.⁷⁸ To nasvědčuje tomu, že velká část osob pojímá nesezdané soužití jako předstupeň manželství a při otěhotnění ženy nebo po narození potomka se většinou vezmou. V *Šetření rodiny a reprodukce* z roku 1997 se potvrdila vysoká preference manželství, většina dotázaných má pozitivní postoj k úloze manželství a rodiny. Z žen, které žily s partnerským svazku, jich 90 % dotázaných žilo v manželství. V nesezdaném svazku žily většinou mladší ženy, které nevyznávají žádnou víru a mají nižší vzdělání.⁷⁹ Údaje o

⁷⁵ Čákiová, Eva. Šetření rodiny a reprodukce. In *Demografie*. Roč. 41, č. 2. Praha, 1999. s. 85-94

⁷⁶ Aleš, Milan. Plodnost a sňatečnost. In *Demografie*. Roč.46, č. 1. Praha, 2004. s. 47-51.

⁷⁷ tamtéž, s. 47-51.

⁷⁸ Pištora, Ladislav. Nesezdaná soužití (faktická manželství) podle výsledků sčítání lidu 2001. In *Demografie*. Roč. 45, č. 3. Praha, 2003. s. 119-122

⁷⁹ Výzkum Šetření rodiny a reprodukce v roce 1997 prováděl Český statistický úřad a šetřil přes 1700 žen ve věku 15 až 44 let. Čákiová, Eva. Šetření rodiny a reprodukce. In *Demografie*. Roč. 41, č. 2. Praha, 1999. s. 85-94

preferenci manželství před nesezdaným soužitím potvrzuje i výzkum *Mladá generace*⁸⁰ z roku 1997, kdy přibližně 70 % svobodných dotazovaných vypovědělo, že po kratším nesezdaném soužití hodlají vstoupit do manželství. Přímo do manželství bez předchozího soužití by chtěla vstoupit jen pětina z nich. Tyto údaje tedy nepotvrzují, že by mladá generace výraznějším způsobem odmítala manželství a rodinné hodnoty a dávala přednost trvalým nesezdaným soužitím či osamělému nezávislému životu. Šetření naopak ukázalo, že mladí lidé i v dnešní době, která klade velký důraz na individuuum, seberealizaci, úspěch a rozvoj vlastní osobnosti, hodnotí manželství jako nenahraditelnou instituci především při výchově dětí.

Současnou nízkou míru sňatečnosti a porodnosti lze interpretovat jako odklad sňatků i rození dětí do vyššího věku spíše než jako odmítání manželství a rodiny vůbec. Tento odklad je nepochybně způsoben určitou demokratizací postojů k rodinnému životu, ale hlavní vliv nejspíše bude mít růst nákladů na bydlení a na péči o děti. Lidé čekají až si vybudují vhodné, nebo alespoň uspokojivější materiální podmínky pro založení rodiny.

Současná česká rodina je podle *Zprávy o rodině*, kterou vypracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, charakteristická svou nestabilitou, která se projevuje velkou četností rozvodů a následně i množstvím druhých dalších sňatků⁸¹. Jak uvádí sociolog Ivo Možný kvalita rodinného a partnerského života dnes už nestojí na vzájemné oddanosti a sebeobětování se partnerů, ale posuzuje se především podle míry sebeuplatnění, respektu ke všem členům, vzájemné podpory a pocitu zázemí v rodině. A právě z tohoto důvodu, že se do partnerského a rodinného života vkládá více emocí a citu, se manželství stalo velmi křehkou institucí.⁸² V současné době je v naší kultuře hlavní podmínkou manželství zamilovanost, tedy stav, kdy partneři téměř nevnímají svoje špatné stránky. Oldřich Matoušek o zamilovanosti říká: *Obecně se předpokládá, že stav zamilovanosti bude trvat celé manželství, proto se do tohoto stavu lidé*

⁸⁰ Výzkum *Mladá generace* probíhal v roce 1997 a prováděl jej Sociologický ústav AV ČR a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Dotazoval téměř 1300 mladých svobodných osob. Jelikož se jednalo o průzkum názorů a přání mladých lidí, nelze tvrdit, že se preference vždy uskuteční. Čáková, Eva. Šetření rodiny a reprodukce. In *Demografie*. Roč. 41, č. 2. Praha, 1999. s. 85-94

⁸¹ Pokles v počtu uzavíraných sňatků se týká i sňatků opakovaných. Národní zpráva o rodině Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. 2004. s.36

⁸² Možný, Ivo. *Moderní rodina: Mýty a skutečnosti*. Brno: Blok, 1990. s. 87-92

vemlouvají, i když v něm již nejsou. Jinak by totiž ohrozili iluzi, na níž moderní manželství spočívá.⁸³

Mnohé dřívější funkce rodiny dnes nahrazuje státní systém – např. sociálními dávkami, podporami v nezaměstnanosti, důchodovými dávkami, systémem zdravotnictví, školským systémem atd. Jak vyplývá z výzkumu *Šetření rodiny a reprodukce*, který provedl v roce 1997 Český statistický úřad, občané České republiky přikládají úloze státu v sociální politice významnou roli. Zejména v oblasti zdravotní péče a péče o staré jedince.⁸⁴ Hlavní funkcí rodiny však i nadále zůstává reprodukce a výchova potomstva. *V moderní nukleární rodině existuje velký rozpor mezi poklesem jejich užitkových funkcí a zesilování emocionálního klimatu...“.*⁸⁵

Kvalitní rodinný život a dobré příbuzenské vztahy stojí i v současné době velmi vysoko na žebříčku hodnot. Závěry výše zmíněných průzkumů ukazují, že hodnoty, které se váží ke kvalitnímu soužití s rodinou, se umístily hned na druhém místě za přáním dobrého zdraví.

3. Rodinné a příbuzenské kontakty – vyhodnocení výzkumu

3.1. Rodinný stav

Ve vybraném vzorku, který čítá jedenapadesát respondentů, bylo v době dotazování třicet osob ženatých nebo vdaných, jedenáct svobodných, devět rozvedených a v jednom případě byl respondent ovdovělý.

⁸³ Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. s. 52

⁸⁴ Čákiová, Eva. Šetření rodiny a reprodukce. In Demografie. Roč. 41, č. 2. Praha, 1999. s. 85-9

Výrazný je nepoměr mezi rozvedenými muži a rozvedenými ženami. Z devíti rozvedených je sedm žen a pouze dva muži. Pokud bychom se podívali i do minulosti respondentů a zjistili kolik osob bylo někdy v životě rozvedených, vzroste počet rozvedených mužů na čtyři a počet rozvedených žen na devět. Dva z dotazovaných mužů a dvě ženy vstoupili po rozvodu do dalšího manželství, ve kterém nyní žijí. Tento rozdíl v počtu rozvedených mužů a žen tedy není způsoben tím, že by rozvedení muži vstupovali do nového manželství výrazně častěji nebo v kratší době než ženy. Vysvětlení není ani v tom, že by se ženy vysokoškolačky rozváděly častěji než muži vysokoškoláci. V celostátním měřítku sice podíl vysokoškolsky vzdělaných žen mezi všemi rozvedenými ženami od 90. let 20. století roste rychleji než podíl mužů, ale v poměru je stále více rozvedených mezi vysokoškolačky než vysokoškolačkami. Ze všech rozvedených mužů tvořili muži vysokoškoláci v roce 2001 9,8 % (v roce 1990 to bylo 9,1 %), kdežto ženy vysokoškolačky pouhých 7,4 % (v roce 1990 tvořily jen 5,8 %). Nejvyšší podíl mezi rozvedenými tvoří osoby se středním vzděláním bez maturity a středoškolsky vzdělaní s maturitou. To z toho důvodu, že osob s tímto stupněm vzdělání je v České republice převážná část.⁸⁶ Nepoměr mezi rozvedenými ženami a muži můžeme částečně vysvětlit nižším počtem dotazovaných mužů než žen, ale spíše se jedná o náhodný nepoměr v těchto ukazatelích.

Tabulka 1 Rodinný stav respondentů

rodinný stav	muži	ženy	Celkem
Ženatý/ vdaná	15	15	30
svobodný(á)	5	6	11
rozvedený(á)	2	7	9
Vdovec/vdova	-	1	1

3.2. Charakteristika rodinného uspořádání

Průměrná velikost domácnosti u osob z dotazovaného vzorku je 2,8 členu. Nejběžnější jsou domácnosti se čtyřmi členy, ve kterých žije přesně třetina

⁸⁵ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 94

⁸⁶ Rozvody podle vzdělání ženy a muže. Databáze Českého statistického úřadu: www.czso.cz

dotazovaných (tzn. sedmnáct dotazovaných), následují tříčlenné a dvoučlenné domácnosti, kde v každé z nich bydlí jedenáct respondentů a domácnosti jednotlivců se vyskytují v devíti případech. V domácnosti s více než pěti členy žijí pouze tři respondenti.

Jako nejběžnější typ rodinného soužití se ukázalo společné bydlení s nukleární rodinou. Z jedenapadesáti dotazovaných žije v tomto uspořádání pětadvacet osob. V každé nukleární rodině žije průměrně 1,8 dítěte, ale tento počet je snížen skutečností, že z pěti domácností již některé z dětí odešly do vlastní domácnosti. Nejčastěji jsou v rodinách dvě děti (v šestnácti případech). Rodiny s více než dvěma dětmi jsou spíše výjimkou, v celém dotazovaném vzorku měli pouze dva respondenti tři děti a jeden respondent čtyři děti. Z domácností tvořených nukleární rodinou je pět takových, kde žije alespoň jeden potomek, který si již sám vydělává. To znamená, že se doposud neosamostatnil a setrvává v domácnosti rodičů.

V naprosté většině jsou partneři žijící v nukleární rodině manželé. Pouze ve dvou případech nejsou partneři oddaní. Jedná se o ženy, které jsou rozvedené a žijí s jiným partnerem. Ve výzkumu jsem však nezjišťovala rodinný stav partnera, takže není zřejmé, jestli žijí taktéž s rozvedeným mužem anebo s mužem, který je doposud svobodný. Ani v jednom případě nežili v domácnosti s dětmi partneři, kteří by byli doposud svobodní. Zdá se tedy, že se potvrzuje předpoklad, že nesezdané soužití lidí často pojímají jako určitý předstupeň před vstupem do manželství a po určité době společného žití se partneři rozhodují vstoupit do manželství. V některých případech je k tomu může přimět i těhotenství partnerky. Ve výzkumu se podobná situace v jednom případě objevila. Respondentka čeká svého prvního potomka s partnerem, s kterým žije v jedné domácnosti a v nejbližší době plánují svatbu. Není zde ale zřejmé, jestli se pro svatbu rozhodli až poté, co se dozvěděli o těhotenství respondentky, anebo ji plánovali ještě předtím.

Domácnost, kde žije pouze respondent se svou partnerkou nebo partnerem, je druhé nejčastější uspořádání. V tomto typu žije deset dotazovaných. V pěti případech již potomci opustili domácnost a rodiče žijí sami. Z těchto pěti domácností, které již opustily děti, jsou rodiče ve třech případech manželé, v jednom případě žije dosud svobodný otec se svou družkou (která však není matkou jeho dospělé dcery) a v jednom případě žije rozvedená žena se svým druhem (v tomto případě není partner otcem dospělé dcery). U výše zmíněného svobodného muže, který má již dospělou dceru a nyní žije se

svou družkou, bychom mohli usuzovat, že si zvolil nesezdané partnerství jako alternativu manželství. Nasvědčuje tomu skutečnost, že ani svou bývalou partnerku, se kterou měl dceru, si nevzal za ženu. Toto tvrzení však nemá pevné základy, protože nevíme, jak probíhal jeho první vztah (jeho žena ho mohla například opustit ještě před narozením dcery) a jak dlouho žije se svou současnou partnerkou (může jít o vztah, který zatím netrvá tak dlouho, aby si partnerku vzal).

Ve čtyřech případech jsou partneři bezdětní a v jednom případě pár čeká prvního potomka a plánuje svatbu. Dva z respondentů, kteří žijí v bezdětné domácnosti, jsou ve věku jedenatřicet a dvaatřicet let a jsou svobodní. Právě u nich se dá předpokládat, že rodinu ještě založí. Druzí dva dotazovaní jsou ve věku dvaadvaceti a čtyřiceti let a žijí s partnerem nebo partnerkou v manželském svazku. Zde bychom mohli usuzovat, že se jedná o páry, které se buď rozhodly nemít děti, anebo je mít nemohou.

V pořadí třetím nejčastějším uspořádáním je domácnost jednotlivce, ve které žilo celkem devět respondentů, z toho pět mužů a čtyři ženy. Vzhledem k tomu, že v dotazovaném vzorku bylo vyšší zastoupení žen, je zřejmé, že podíl samostatně žijících mužů je vyšší než samostatně žijících žen. Z těchto devíti dotazovaných jsou tři muži a jedna žena svobodní, ostatních pět respondentů je rozvedených.

Sledovaní svobodní muži žijí častěji v samostatné domácnosti než svobodné ženy. Z šesti dotazovaných svobodných žen žijí dvě se svým partnerem, dvě žijí v domácnosti svých rodičů, jedna v domácnosti s nepříbuznými spolubydlíci a jen jediná v samostatné domácnosti. Ani jedna z žen, které žily v samostatné domácnosti nebo v domácnosti se svými rodiči či spolubydlíci, v dotazníku neuvedla, že by měla stálého partnera. Můžeme tedy usuzovat, že ženy bez stálého partnera raději žijí v domácnosti s nějakým dalším členem, než aby zakládaly vlastní domácnost, ve které by žily samy. Z tohoto můžeme usuzovat, že muži mají větší snahu se rychleji osamostatnit.

Pouze dva respondenti odpověděli, že žijí v domácnosti sami se svými dětmi. V obou případech jde o ženy. Jedna z nich je rozvedená a druhá ovdovělá. Ostatní rozvedené ženy se závislými dětmi se buď znovu vdaly, nebo žijí se svými druhy.

Domácnost, ve které by společně s nukleární rodinou žila ještě nějaká další osoba, se vyskytla jen ve dvou případech. V prvním z nich v domácnosti žije matka manželky a ve druhém případě to jsou oba rodiče manželky. V tomto druhém případě respondent zdůrazňuje, že tchán s tchýní hospodaří sami. Další z respondentů žije se svou přítelkyní v samostatném bytě a jeho matka a sestra žijí ve stejném domě, ale

každá v jiném bytě, přičemž není jasné, zdali bydlí v rozděleném rodinném domku anebo v bytovém domě.

Ani jeden z dotazovaných nežil v domácnosti, kterou by již opustily dospělé děti a žili v ní navíc rodiče jednoho z partnerů. Kdyby se toto rodinné uspořádání objevilo mohlo by nasvědčovat, že generace prarodičů žije v domácnosti kvůli tomu, aby jim mohly jejich děti zajistit potřebnou péči.

Podle toho, že rodiče respondentů bydlí v obou případech v domácnosti, kde ještě žijí menší děti se dá usuzovat, že v tomto uspořádání žijí buď kvůli bytové situaci, nebo kvůli tomu, že se jejich dospělí potomci ještě neosamostatnily. Zřejmě se tedy nejedná o domácnosti, kde by bydleli prarodiče kvůli tomu, aby se o ně mohli respondenti postarat.

Tabulka 2 Formy rodinného soužití podle rodinného stavu

typ domácnosti	rodinný stav				celkem
	svobodný (á)	ženatý/ vdaná	rozvedený (á)	vdovec (a)	
domácnost jednotlivce	4	-	5	-	9
samostatně žijící manželský/partnerský pár	4	5	1	-	10
manželský/partnerský pár s dětmi	-	23	2	-	25
matka/otec s dětmi	-	-	1	1	2
manželský/partnerský pár bez dětí s další osobou	-	-	-	-	-
manželský/partnerský pár s dětmi a další osobou	-	2	-	-	2
matka/otec s dětmi a další osobou	-	-	-	-	-
jiný typ uspořádání	3	-	-	-	3
celkem	11	30	9	1	51

3.3. Co lidé rozumí pod pojmem rodina

Respondenti obvykle chápou rodinu jako okruh nejbližších osob, ve kterém mohou nalézt zázemí, bezpečí a porozumění. Členy rodiny nejčastěji definují jako osoby, které neodmyslitelně patří do jejich života, se kterými tráví většinu svého volného času, na které se mohou spolehnout a za které také nesou určitou míru odpovědnosti. Velká část dotazovaných také uvedla, že rodina je pro ně to nejdůležitější co v životě

mají, že jim vytváří pocit domova a jistoty v okolním světě. Všichni respondenti uváděli veskrze kladné charakteristiky rodiny. V několika případech se samozřejmě objevilo, že rodina přináší nejen mnoho radostí, ale i starostí. Pozitivní náboj měly i odpovědi těch respondentů, kteří z částí své rodiny nebo s některými příbuznými nevycházejí dobře a stejně tak i odpovědi rozvedených osob.

Většina respondentů za členy své rodiny pokládá nejen své partnery a děti, ale i další příbuzné jako sourozence, rodiče apod. Jen sedm osob uvedlo, že za rodinu pojímá pouze členy své nukleární rodiny. Do odpovědí těchto respondentů se mohlo ve dvou případech promítnout to, že dotazovaní jsou již jednou rozvedeni a nyní žijí se svým druhým manželem nebo manželkou. Je možné, že zkušenost předchozího rozvodu je ovlivnila v tom smyslu, že vědí, že příbuzní z partnerovy strany nemusí být příbuznými na vždy. Oba tito dotazovaní již nemají své vlastní rodiče. Další respondent, který rodinou rozumí jen členy své nukleární rodiny je muž, který nemá dobré vztahy ani se svou vlastní orientační rodinou ani s orientační rodinou své manželky.

Celkově můžeme říct, že nikdo z rozvedených osob nezařadil mezi členy své rodiny nikoho z příbuzných bývalého partnera nebo přímo bývalého partnera. Naopak se u těchto respondentů projevuje to, že i když v současné době mají stálého partnera neberou příbuzné z jeho nebo její strany za členy své rodiny. Je možné, že je i v tomto směru ovlivnila zkušenost rozvodu.

Osoby, které jsou rozvedené nebo ovdovělé chápou jako rodinu své potomky (pokud je mají), rodiče a sourozence, příp. některého ze vzdálenějších příbuzných jako je teta, strýc nebo bratranec. Stejně tak je tomu i u osob svobodných, které nemají stálého partnera.

Dva respondenti mezi členy své rodiny počítají jen své rodiče a sourozence, tedy pouze členy své orientační rodiny. Jsou to svobodní jedinci, kteří v současnosti nemají stálého partnera.

U dotazovaných, kteří nyní žijí se svým stálým partnerem nebo manželem je téměř rovný podíl těch, kteří chápou jako svou rodinu jen členy svého pokrevního příbuzenstva a těch, kteří pojímají za členy rodiny i některé z partnerových pokrevních příbuzných. Ze své strany často jmenují i poměrně vzdálené příbuzné jako jsou tety, strýcové, sestřenice a bratřenci, kdežto z partnerovy strany to ve všech případech byli jen jeho nebo její rodiče a sourozenci. Někteří respondenti mezi členy své rodiny uvedli i přátele.

3.4. Četnost kontaktů mezi příbuznými

Ve výzkumu jsem v první řadě zjišťovala četnost běžných návštěv a formy pomoci u blízkých příbuzných jako jsou rodiče, sourozenci a rodiče partnera nebo partnerky.

S ohledem na jednu z hlavních teorií, ze kterých vycházím, jsem se pokoušela zjistit v jaké závislosti je četnost kontaktů s příbuznými a míra vzájemné solidarity se sociálním zařazením a finanční situací rodiny. Jen připomeňme, že antropolog Robert F. Murphy předpokládá, že nejméně je oslabování rodinných vztahů v rodinách ze střední vrstvy.⁸⁷ Ve výsledcích mého výzkumu se však tento názor nepotvrdil. Sociální postavení ani finanční situace respondentů se neukázaly jako určující faktory pro kvalitu příbuzenských vztahů.

Vzhledem k tomu, že se většina respondentů z hlediska své finanční situace hlásí ke střední vrstvě, měl by se zde projevit výrazný sklon k přerušování styků s příbuznými. To se ale neprojevilo ani v otázce na četnost vzájemných kontaktů ani v otázce vzájemné solidarity.

Přesně vyčísleno: šest respondentů uvedlo, že se jejich rodina řadí spíše mezi bohatší. Čtyřiatřicet dotazovaných, tedy naprostá většina, označilo svou rodinu po finanční stránce jako slušně postavenou, devět dotazovaných spíše jako chudší a jen dva jako chudou.

Stejně tak na odpovědi dotazovaných nemá vliv ani způsob jejich obživy. Většina respondentů pracuje v zaměstnanecké pozici. Zhruba stejný počet osob je zaměstnán v odborné nebo vedoucí funkci (dvacet osob) a v úřednické funkci (patnáct osob). Odpovědi respondentů zaměstnanců v porovnání s odpověďmi respondentů podnikatelů, nevykazovaly významnější odchylky. Nelišily se ani odpovědi respondentů, kteří jsou v invalidním důchodu nebo na mateřské dovolené (snad jen s výjimkou o něco málo častějších kontaktů s rodiči).

⁸⁷ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s 90-91

Pozornost jsem také věnovala porovnání v jaké míře tráví dotazovaní svůj volný čas nebo dovolené se svými příbuznými a v jaké se svými přáteli. Při těchto aktivitách jsem předpokládala účast členů prokreační rodiny, tudíž jsem je ani nenabízela v možných odpovědích.

V otázce na to, s kým za poslední dva roky respondenti trávili dovolenou, jich největší část odpověděla, že s přáteli. Z celkového počtu jedenapadesáti respondentů takto odpovědělo pětadvacet. Druhá nejčastější odpověď byla, že na dovolenou jezdí jen se členy své prokreační rodiny. Takto odpovědělo patnáct osob. Jedenáct dotazovaných bylo za poslední dva roky na dovolené se svými sourozenci (příp. s jejich rodinou), devět s rodiči a jen dva s rodiči partnera. Pět dotazovaných jelo na dovolenou se sourozenci svého partnera nebo partnerky (příp. s jejich rodinou). Jen pět dotazovaných trávilo dovolenou s bratrancem nebo sestřenicí ze své nebo partnerovy strany. Se svým strýcem nebo tetou trávili dovolenou jen dva respondenti.

Další otázka se týkala společných aktivit (např. výletů do přírody nebo grilování na zahradě) ve volném čase. V tomto případě odpověděl jen jeden respondent, že by s ním nikdo z příbuzných ani z přátel za posledních šest měsíců netrávil žádný volný čas. Třiačtyřicet, tedy nejvíce, respondentů uvedlo, že svůj volný čas tráví s přáteli. Jen o tři respondenty méně uvedlo, že za posledních šest měsíců trávilo volný čas společně se sourozenci, příp. s jejich rodinami. Se sourozenci partnera nebo partnerky trávilo alespoň část volného času třicet respondentů. Osmadvacet dotazovaných prožilo část volného času se svými rodiči a šestnáct s rodiči partnera nebo partnerky. Osmnáct respondentů ve svém volném čase bylo se sestřenicí nebo bratrancem, ať již ze své nebo za partnerovy nebo strany. Jedenáct dotazovaných trávilo volný čas s tetou nebo strýcem ze své nebo z partnerovy strany, a šest svými nebo partnerovými prarodiči.

Z těchto výsledků tedy můžeme usoudit, že respondenti častěji tráví volný čas a dovolené s osobami podobného věku (nejčastěji s přáteli a se sourozenci), se kterými mají pravděpodobně více společných zájmů.

V případě dovolených se zde ukazuje poměrně výrazná preference přátel nežli příbuzných. To můžeme vysvětlit tím, že lidé si obvykle vyhledávají přátele podobného zaměření, kdežto s příbuznými nemusí mít podobné záliby. Dále je také

nutné uvážit, že ne všichni respondenti mají rodiče nebo sourozence⁸⁸, ale alespoň jednoho přítele nebo kamaráda můžeme předpokládat u každého z nich.

V otázce na společné trávení volného času se již neobjevil takto markantní rozdíl. Počet osob, které tráví volný čas s přáteli a se sourozenci je téměř stejný. Je zde i poměrně velké zastoupení respondentů, kteří volný čas tráví mimo jiné i se svými nebo partnerovými rodiči. V otázce jsem nezjišťovala jak často s těmi kterými osobami dotazovaný tráví svůj čas, takže je možné, že jsou tímto výsledky určitým způsobem zkreslené.

3.4.1. Kontakty s rodiči

Ze čtyřiceti dotazovaných, kteří mají alespoň jednoho rodiče, žijí dvě osoby se svými rodiči v jedné domácnosti. U ostatních osmatřiceti dotazovaných jsem rozdělila četnost jejich návštěv u rodičů podle toho, v jakém rodinném uspořádání respondenti žijí, a podle toho, v jaké vzdálenosti bydlí jejich rodiče. Dotazovaní své rodiče navštěvují poměrně často, což svědčí o převládajících dobrých vztazích. Ani jeden z respondentů neodpověděl, že by se s rodiči vůbec nestýkal. Pouze dva z nich se přiklonili k odpovědi, že se s rodiči stýkají méně často než několikrát za rok, přičemž oba uvedli, že rodiče bydlí ve velké vzdálenosti. Jeden z nich ale uvádí, že má se svými rodiči špatný vztah. To označil v otázce cílené na zjištění jejich vzájemného vztahu a dále k otázce na to, zdali si rodiče ve stáří vezme k sobě do domácnosti napsal: *Spíše ne. Moje rodina je nikdy nezajímala.* Tento muž uvedl, že s rodiči není v častějším kontaktu ani prostřednictvím telefonu. Telefonuje si s nimi jen jedenkrát do roka. Je důležité uvést, že tento respondent podle svých odpovědí nevychází jak se svými rodiči a sourozenci, tak ani s rodiči manželky. Četnější nejsou ani jeho kontakty s přáteli, s těmi za posledního půl roku netrávil žádný volný čas a i prostřednictvím telefonu je s nimi velmi málo ve spojení. Veškerý volný čas a dovolené tráví jen společně se svou nukleární rodinou.

⁸⁸ Rodiče má z celkového vzorku jedenapadesáti dotazovaných čtyřicet; sourozence sedmačtyřicet; rodiče partnera jedenatřicet.

Druhý z mužů, který své rodiče navštěvuje jen několikrát do roka, si s oběma rodiči telefonuje alespoň jednou za čtrnáct dní a uvádí, že spolu mají dobrý vztah. V otázkách příbuzenské solidarity uvedl, že rodičům často pomáhá.

U dotazovaných, kteří uvedli, že své rodiče navštěvují několikrát za rok, je zřejmě příčinou velká vzdálenost mezi bydlišti. Všech šest dotazovaných, kteří se s rodiči stýkají jen několikrát za rok, uvedlo, že rodiče bydlí ve větší vzdálenosti než je 50 kilometrů. Dvě respondentky navíc nemají ve své domácnosti automobil, což také může zkomplikovat možnost častějších návštěv. Vztahy se svými rodiči označilo všech šest dotazovaných jako velmi dobré nebo spíše dobré. Pouze jeden respondent (který však sám označil vztahy s rodiči za spíše dobré) uvedl, že jeho partnerka se s rodiči špatně snáší. To zřejmě vede k menší četnosti návštěv, a to i v případě, že jezdí rodiče zpravidla navštěvovat sám. Naopak rodiče partnerky navštěvují jednou za dva týdny, a to oba i s dětmi. Respondent dále uvádí, že při žádostech o jakýkoliv typ pomoci by nejdříve požádal rodiče partnerky a až poté své. Se svými rodiči je ale v častém telefonickém kontaktu (telefonuje si s nimi alespoň dvakrát za týden) a za posledního půl roku s nimi trávil při společných aktivitách, jako jsou například výlety nebo grilování na zahradě, alespoň část volného času. Tento muž je tedy zřejmě ovlivněn svou manželkou, která nejen že se s jeho rodiči nestýká, ale je možné, že si ani nepřeje, aby se s nimi stýkal on.

Ostatní respondenti, kteří rodiče navštěvují jen několikrát za rok, uvedli, že jsou s nimi alespoň jednou týdně v telefonickém kontaktu a kromě jednoho všichni trávili s rodiči za poslední půlrok část volného času při společných aktivitách.

Osm respondentů uvedlo, že rodiče navštěvují alespoň jednou za měsíc. Z těchto dotazovaných bydlí dva ve stejném městě jako rodiče, tedy v Praze; pět ve vzdálenosti do 50 kilometrů a dva ve větší vzdálenosti. Také tito respondenti si se svými rodiči telefonují nejčastěji jednou za týden. Takto odpovědělo sedm respondentů a jeden odpověděl, že si telefonují alespoň jednou za dva týdny. Jeden z těchto respondentů bude opět ve vztahu k matce ovlivněn svou manželkou. Na návštěvu jezdí zpravidla sám a to z toho důvodu, že jeho matka žije u sestry (u své dcery), která se s manželkou nesnáší. Je možné, že kdyby byl vzájemný vztah matky a sestry bez problémů, navštěvoval by respondent svou matku častěji. V tomto případě je zde i druhá překážka, která by mohla znesnadňovat respondentovy návštěvy, a tou je, že nevlastí automobil a matka se sestrou bydlí ve větší vzdálenosti.

Dvanáct osob jezdí ke svým rodičům jednou za dva týdny. Tři z nich bydlí v rámci jednoho města, sedm osob do 50 kilometrů a pouze dvě ve větší vzdálenosti.

Deset dotazovaných navštěvuje rodiče jednou za týden. Pouze jeden z nich za rodiči dojíždí do vzdálenosti menší, než je 50 kilometrů. Rodiče ostatních bydlí stejně jako dotazovaní v Praze.

I v případě respondentů, kteří své rodiče navštěvují jednou za týden nebo za dva, je nejběžnější, že s rodiči telefonují několikrát týdně. Mohli bychom očekávat, že respondenti, kteří bydlí ve větší vzdálenosti od svých rodičů, a proto je nemohou navštěvovat tak často, jako kdyby bydleli v Praze, budou v častějším telefonickém kontaktu. Na četnost telefonátů ale ve většině případů nemá vliv četnost osobních návštěv a už vůbec ne vzdálenost bydliště. Velká část respondentů telefonuje se svými rodiči několikrát za týden nebo alespoň jednou týdně. Ve dvou případech respondenti telefonují se svými rodiči alespoň jednou za čtrnáct dní. V jednom případě respondent uvedl, že se svými rodiči telefonuje jednou měsíčně a výše zmíněný muž odpověděl, že s rodiči telefonuje jen jednou za rok. Dva respondenti uvedli, že si s rodiči netelefonují vůbec.

Se svými rodiči nejčastěji telefonují ti, kteří nemají partnera nebo manžela. Pokud porovnáme kategorie osob, které žijí v domácnosti jen se svým partnerem, s těmi, kteří žijí s celou nukleární rodinou, telefonují respondenti z této druhé kategorie s rodiči o něco častěji (většinou dvakrát nebo třikrát týdně, kdežto osoby z první skupiny obvykle jen jednou týdně). Tento rozdíl může být způsoben tím, že rodiče nedospělých dětí často konzultují otázky týkající se jejich výchovy se svými, příp. partnerovými rodiči.

Dotazovaní uvádějí, že si nejčastěji telefonují se svými rodiči a s přáteli. Počty telefonátů s těmito dvěma skupinami jsou poměrně vyrovnané.

Tabulka 3 Četnost návštěv u rodičů podle vzdálenosti bydliště*

četnost návštěv u rodičů	vzdálenost bydliště rodičů		
	Praha	do 50 km	větší vzdálenost
Jednou za týden	9	1	-
Jednou za dva týdny	3	7	2
Jednou za měsíc	2	5	2
několikrát za rok	-	-	6
Méně často	-	-	2
Vůbec	-	-	-

* Zahrnuty pouze osoby, kterých se toto týká, tzn. že jsou vyloučeni ti, kteří již rodiče nemají, nebo ti, kteří sdílejí s rodiči jednu domácnost.

Dále jsem zjišťovala, při jakých příležitostech respondenti musí své rodiče každopádně navštívit. Otázku jsem se snažila formulovat tak, abych zjistila, co je v dané domácnosti považováno za samozřejmé. Jsou určité situace, kdy se sluší, abychom příbuzné navštívili. Kdybychom to neudělali, příbuzní by to mohli chápat jako projev nezájmu anebo nezdvořilosti. Právě tyto situace jsem se pokusila vysledovat, a to nejen v souvislosti s rodiči a s rodiči partnera, ale také se sourozenci. Jen připomeňme, že na otázku, která směřovala na kontakty s rodiči, odpovídalo čtyřicet respondentů (včetně obou žen, které bydlí s rodiči v jedné domácnosti), kteří ještě mají alespoň jednoho z rodičů. Nejvíce osob uvedlo, že své rodiče musí každopádně navštívit o Vánocích. Takto odpovědělo pětatřicet dotazovaných. Celkem čtyřiatřicet respondentů uvedlo, že rodiče musí navštívit v den jejich narozenin, čtyřadvacet o Velikonocích a osmnáct v den jejich svátku. Jen tři dotazovaní uvedli, že své rodiče nemusí navštívit v žádné z těchto situací. Všichni tři bydlí ve velké vzdálenosti od svých rodičů. Jeden respondent uvedl, že se s rodiči stýká málokdy, a to kvůli špatným vztahům. U dalších dvou respondentů nejspíš opravdu hraje hlavní roli velká vzdálenost mezi jejich bydlišti.

V téže otázce pokládané opačným směrem, tedy v otázce na to, při jakých příležitostech musí rodiče navštívit respondenta, se ukázalo, že velká část rodičů nemusí své děti pravidelně navštěvovat při žádných výročích ani při svátcích, jako jsou Vánoce a Velikonoce. Respondenti většinou uváděli, že rodiče jezdí při těchto příležitostech navštěvovat oni. Ze čtyřiceti dotazovaných jich takto odpovědělo patnáct. Pokud jezdí rodiče navštěvovat své děti, tak je to nejčastěji o Vánocích, a to v šestnácti případech. Dále pak v patnácti případech ku příležitosti narozenin respondenta. V jedenácti případech jezdí na návštěvu kvůli narozeninám dětí, v devíti kvůli manželčiným nebo manželovým narozeninám a v šesti případech o Velikonocích. Po dvou respondentech uvedlo, že je rodiče jezdí navštěvovat v den jejich svátku, v den svátku jejich manžela nebo manželky anebo v den svátku jejich dětí. Dvě respondentky bydlí s rodiči v jedné domácnosti, tudíž uvedli, že je rodiče navštěvují při všech výše zmíněných událostech.

Dále jsem se zabývala otázkou, jaký vliv má na četnost styků s rodiči rodinné uspořádání respondenta. Původně jsem očekávala, že jedinci, kteří žijí v domácnosti sami nebo jen se svými dětmi, budou rodiče navštěvovat častěji než osoby, které žijí v domácnosti se svou nukleární rodinou. Tuto hypotézu jsem stavěla především na

zkušenostech z mého okolí, kdy svobodní jedinci navštěvují své rodiče velmi často z toho důvodu, že jsou doma sami a schází jim kontakt s někým z rodiny, a v neposlední řadě i proto, že se jim při návštěvě často dostane dobrého pohoštění. U mužů bych pak čekala ještě o něco vyšší četnost návštěv než u žen.

Bohužel nelze říci, že by to vybraný vzorek potvrdil ani vyvrátil. Ať už dotazovaní žijí v kterémkoli rodinném uspořádání, ovlivňuje četnost návštěv u rodičů především vzdálenost mezi bydlišti. Totéž platí i u osob, které žijí samy nebo jen se svými dětmi. Pokud vezmeme v úvahu osoby z této skupiny, jejichž rodiče žijí v Praze, ve čtyřech případech z pěti je navštěvují alespoň jednou za týden, ale podobný poměr platí i u ostatních dotazovaných s jiným rodinným uspořádáním. Rozdíl není ani v četnosti návštěv u rodičů mezi samostatně žijícími muži a ženami.

Ze zjištěných výsledků můžeme usoudit, že na četnost návštěv nemá vliv rodinné uspořádání respondenta.

Tabulka 4 Četnost návštěv rodičů podle typu rodinného soužití a podle vzdálenosti bydliště*

četnost návštěv	typ domácnosti, ve které respondent žije							
	domácnost jednotlivce nebo matka/otec s dětmi		samostatně žijící manželský/partnerský pár		manželský/partnerský pár s dětmi		jiný	
	rodiče žijí v Praze	rodiče žijí na jiném místě	rodiče žijí v Praze	rodiče žijí na jiném místě	rodiče žijí v Praze	rodiče žijí na jiném místě	rodiče žijí v Praze	rodiče žijí na jiném místě
jednou za týden	4	-	1	1	4	-	-	-
jednou za dva týdny	-	1	1	2	1	5	1	1
jednou za měsíc	1	-	-	3	1	3	-	-
několikrát za rok	-	2	-	1	-	3	-	-
méně často	-	-	-	-	-	2	-	-
vůbec	-	-	-	-	-	-	-	-

* Zahrnuti pouze respondenti, kterých se toto týká, tzn. že jsou vyloučeni ti, kteří již rodiče nemají, nebo ti, kteří sdílejí s rodiči jednu domácnost.

3.4.2. Kontakty s rodiči partnera nebo partnerky

Po srovnání četnosti návštěv u vlastních rodičů a u rodičů partnerky nebo partnera jsem zjistila, že respondenti výrazně častěji navštěvují své rodiče. Z jedenatřiceti osob, jejichž partneři mají alespoň jednoho z rodičů, bydlí dva respondenti v domácnosti společně s rodiči partnerky, tudíž je musíme vyloučit z přehledu o četnosti návštěv. Zbývá nám tedy devětadvacet respondentů, jejichž odpovědi budeme v této kapitole vyhodnocovat.

Dva respondenti se s rodiči partnerky nestýkají vůbec, a to z toho důvodu, že mezi sebou nemají dobrý vztah. Nejde ale jen o jejich osobní rozepře. S rodiči partnerky se nestýká celá jejich rodina.

Jedenáct respondentů uvedlo, že rodiče své partnerky nebo partnera jezdí navštěvovat jen několikrát za rok. Na takto nízký počet návštěv nemá vliv ani vzdálenost mezi bydlišti, protože se ve čtyřech případech jedná o respondenty, kteří bydlí, tak jako rodiče partnera, ve stejném městě, ve čtyřech případech ve vzdálenosti do 50 kilometrů a jen ve třech případech ve větší vzdálenosti.

Roli zde nehraje ani skutečnosti, že nevlastní automobil. Ten nemá jen jeden z těchto respondentů, ale na četnost návštěv to nebude mít vliv, protože rodiče partnerky bydlí tak jako on v Praze. Konkrétně v tomto případě je nižší frekvence návštěv pravděpodobně způsobena tím, že respondent zatím není se svou partnerkou v manželském svazku a k jejím rodičům tedy zatím nemusí mít příliš blízko. Své rodiče, kteří také bydlí v Praze, navštěvuje tento muž alespoň jednou v týdnu.

Dva z respondentů, kteří jezdí navštěvovat rodiče své partnerky jen několikrát do roka, uvedli, že k nim zpravidla nejezdí a že manželka obvykle jezdí sama. To zdůvodnili v obou případech nedostatkem času. Jeden z nich v případě svých rodičů, kteří bydlí stejně jako tchán s tchýní v Praze, uvedl, že je jezdí navštěvovat alespoň jednou za týden, a to zpravidla společně se svou manželkou. Z toho tedy vyplývá, že při navštěvování výrazně upřednostňuje své rodiče a jeho žena tento postoj zřejmě toleruje, protože se pravidelně účastní návštěv u jeho rodičů a ke svým jezdí sama. Nedostatek času tomuto respondentovi nebrání v častých návštěvách u vlastních rodičů, ale je překážkou k návštěvám tchýně a tchána. I přesto, že v dotazníku deklaruje dobrý vztah s rodiči partnerky, ke svým vlastním rodičům má pravděpodobně výrazně blíže. Druhý z nich své rodiče navštěvuje také jen několikrát za rok, ale důvodem k tomu je zřejmě velká vzdálenost mezi jejich bydlišti (tchán a tchýně bydlí do 50 km a vlastní rodiče ve

větší vzdálenosti). V otázce na jejich vzájemný vztah s rodiči partnerky uvedl, že je spíše dobrý.

Naopak další čtyři dotazovaní, kteří jezdí svou tchýni a tchána navštěvovat jen několikrát za rok, uvedli, že jejich vztah je spíše špatný nebo špatný. To je zřejmým důvodem k menší četnosti návštěv u rodičů partnera nebo partnerky než u svých vlastních. Ostatní uvedli, že mají vzájemný vztah dobrý nebo spíše dobrý, ale přesto navštěvují rodiče své partnerky nebo partnera výrazně méně než své vlastní. U těchto respondentů nemůžeme rozdíl vysvětlit ani větší vzdáleností bydliště tchýně a tchána než vlastních rodičů.

Pět respondentů jezdí za svou tchýni a tchánem alespoň jednou za měsíc. Většina z nich bydlí buď ve stejném městě, nebo ve vzdálenosti do 50 kilometrů. Devět respondentů jezdí rodiče partnera nebo partnerky navštěvovat jednou za dva týdny a pět z nich bydlí ve stejném městě.

Jen dva dotazovaní uvedli, že jezdí svou tchýni a tchána navštěvovat každý týden. Jeden z nich uvedl stejnou četnost návštěv i u svých rodičů. Druhá respondentka navštěvuje rodiče partnera častěji než své vlastní, a to i přesto, že bydlí v podobné vzdálenosti (do 50 kilometrů).

Tabulka 5 Četnost návštěv u rodičů partnera/partnerky podle vzdálenosti bydliště*

četnost návštěv u rodičů	vzdálenost bydliště rodičů		
	Praha	do 50 km	větší vzdálenost
jednou za týden	1	1	-
jednou za dva týdny	5	3	1
jednou za měsíc	2	2	1
několikrát za rok	4	4	3
méně často	-	-	-
Vůbec	1	-	1

* Zahrnutí pouze respondenti, kterých se toto týká, tzn. že jsou vyloučeni ti, jejichž partneři/partnerky již rodiče nemají, nebo ti, kteří sdílejí s rodiči partnera/partnerky jednu domácnost.

Nejčastěji musí respondenti navštívit svou tchýni a tchána v den jejich narozenin, a to v jedenadvaceti případech. Dvacet osob uvedlo, že je navštěvuje o Vánocích, deset o Velikonocích a šest v den jejich svátku. V jednom případě respondentka uvedla, že k rodičům partnera musí jezdit každé prázdniny na dovolenou. Není zde ale jisté, zdali se skutečně jedná o situaci, kdy by jejich neúčast partnerovi rodiče považovali za „prohřešek“.

Šest dotazovaných odpovědělo, že rodiče partnera nemusí navštěvovat při žádném ze svátků ani výročí. Ve třech případech mají dotazovaní s tchýní a tchánem vyloženě špatný vztah. Z toho v jednom případě se stýkají jen několikrát do roka a ve dvou případech se nestýkají vůbec. Ostatní tři dotazovaní jsou s partnerovými rodiči ve styku a mají dobré vztahy, ale při těchto příležitostech není nutné, aby je navštívili. U jednoho z nich jezdí na návštěvy spíše tchýně (tchán již zemřel), a to i v případě, že má narozeniny ona.

Partnerovi nebo partnerčiny rodiče musí domácnost respondentů navštívit nejčastěji o Vánocích (ve třinácti případech), v den narozenin jejich syna nebo dcery (tedy partnera nebo partnerky dotazovaného; ve dvanácti případech) a v den narozenin jejich dětí (v jedenácti případech). O narozeninách respondentů musí tchýně a tchán navštívit jejich domácnost jen v devíti případech. Jmeniny všech členů domácnosti nebývají většinou důvodem k návštěvě, stejně tak jako oslava Velikonoc. Ke každé z těchto variant se přiklonili maximálně čtyři respondenti.

Předpokládala jsem, že při svátečních událostech bude respondent a jeho rodina častěji jezdit na návštěvu k rodičům (z obou stran), než aby tomu bylo naopak. Dále jsem očekávala, že když už budou rodiče při svátečních událostech navštěvovat rodiny svých dětí, budou to častěji ti, kteří ovdověli, a to z toho důvodu, aby byli mezi svými blízkými a změnili své stálé prostředí.

Podle výše uvedených výsledků můžeme potvrdit první z hypotéz. Návštěvy při svátečních a výročních událostech vyžadují spíše rodiče od svých dětí. Kromě zvyklostí v rodině se to dá vysvětlit také tím, že pro rodiče, obzvlášť pro ty, kteří bydlí ve větší vzdálenosti, je cestování náročnější než pro mladší generaci. Stejně tak se potvrdil i druhý předpoklad: mezi rodiči, kteří jezdí při svátcích navštěvovat své děti, je vyrovnaný počet ovdovělých a neovdovělých, ovšem z celkového počtu rodičů je procento ovdovělých mnohem menší.

Rozdíl v četnosti telefonických kontaktů mezi vlastními rodiči a rodiči partnera nebo partnerky je ještě výraznější, než je tomu v případě návštěv. Z jedenatřiceti dotazovaných, jejichž partneři mají alespoň jednoho z rodičů, bydlí dva s rodiči manželky v jedné domácnosti, tudíž si vzájemně netelefonují. Z ostatních devětadvaceti dotazovaných jich šestnáct uvedlo, že si s rodiči partnera nebo partnerky vůbec

netetelefonuje. Čtyři odpověděli, že si telefonují jednou měsíčně, šest jednou za dva týdny a pouze tři respondenti uvedli, že spolu mluví alespoň jednou týdně. Mezi respondenty, kteří si s rodiči svého partnera nebo partnerky vůbec netelefonují, je vyrovnaný počet mužů a žen. Ve vzorku osob, jejichž partneři mají alespoň jednoho rodiče, je velmi podobné zastoupení mužů a žen (patnáct žen a šestnáct mužů).

Zdá se, že v tomto případě je již větší souvislost mezi četností návštěv a četností telefonických hovorů. Mezi osobami, které se svou tchýní nebo tchánem vůbec netelefonují, jsou pochopitelně ti, kteří uvedli, že mezi sebou nemají dobrý vztah (pět respondentů) a nestýkají se buď vůbec nebo jen několikrát za rok. V osmi případech jsou to lidé, kteří uvedli, že mezi sebou mají spíše dobrý anebo dobrý vztah, ale vídají se jen několikrát za rok nebo jednou za měsíc. Jen ve třech případech se vídají častěji než jednou za měsíc.

Podle těchto výsledků můžeme usoudit, že vztahy s rodiči udržují především jejich potomci, a to jak v případě žen, tak i mužů.

3.4.3. Kontakty se sourozenci

Z jedenapadesáti dotazovaných jich má sedmačtyřicet alespoň jednoho sourozence. Z uvedených odpovědí vychází najevo, že v případě návštěv u sourozenců hraje vzdálenost mezi bydlišti větší roli než v případě rodičů. Dotazovaní, kteří bydlí ve větší vzdálenosti, než je 50 kilometrů, navštěvují své sourozence v osmi případech jen několikrát za rok, v šesti případech méně často než několikrát za rok a ve čtyřech případech jednou za měsíc. Ani jeden respondent neuvedl, že by bydlel v takovéto vzdálenosti a své sourozence navštěvoval častěji než jednou za měsíc. Naopak u osob, které bydlí buď ve stejném městě, nebo ve vzdálenosti do 50 kilometrů, uvedl jen jeden, že by se se sourozenci stýkal méně často než několikrát za rok. Nejčastěji označili, že sourozence navštěvují jednou za měsíc. Jeden z respondentů dokonce uvádí, že bydlí se sestrou ve stejném domě, ale navštěvují se prý jen několikrát měsíčně. Tento muž bydlí v domě taktéž s matkou, ale mají samostatné domácnosti. Zřejmě tedy budou žít v bytovém domě nebo ve velkém rodinném domě. Nikdo neuvedl, že by se sourozenci nestýkal vůbec.

Prostřednictvím telefonu jsou respondenti se svými sourozenci nejčastěji v kontaktu jednou za čtrnáct dní (třináct respondentů) anebo jednou za měsíc (jedenáct

respondentů). Devět respondentů si se sourozenci telefonuje jednou za týden, čtyři častěji než jednou za týden. Objevilo se ale také nemalé procento odpovědí, že si se sourozenci telefonují jen výjimečně, maximálně několikrát do roka (devět respondentů). Četnost telefonických kontaktů s četností osobních kontaktů u sourozenců koreluje o více než je tomu v případě rodičů. Respondenti, kteří uvedli, že se se sourozenci stýkají jen několikrát za rok s nimi také obvykle telefonují jen několikrát do roka nebo jednou za měsíc. Nevyskytl se např. ani jeden respondent, který by se se sourozenci navštěvoval několikrát za rok, ale telefonoval by jim každý týden.

Tabulka 6 Četnost návštěv u sourozenců podle vzdálenosti bydliště*

četnost návštěv u sourozenců	vzdálenost bydliště sourozenců		
	Praha	do 50 km	větší vzdálenost
jednou za týden	1	1	-
jednou za dva týdny	2	-	-
jednou za měsíc	10	5	4
několikrát za rok	7	2	8
méně často	1	-	6
vůbec	-	-	-

* Zahrnuti pouze respondenti, kterých se toto týká, tzn. že jsou vyloučeni ti, kteří sourozence nemají.

Respondenti své sourozence nejčastěji navštěvují v den jejich narozenin, a to v šestadvaceti případech. Jen o jednoho respondenta méně uvedlo, že sourozence navštěvují o Vánocích, třináct dotazovaných o Velikonocích, deset při narozeninách nebo svátku dětí. Narozeniny nebo svátek partnera je důvodem k návštěvě jen pro devět dotazovaných a stejně tak i svátek jejich sourozenců. Při obráceně položené otázce respondenti nejčastěji odpovídali, že je jejich sourozenci navštěvují o Vánocích, až pak ku příležitosti jejich narozenin, třetím nejčastějším důvodem k návštěvě byla oslava Velikonoc, dále pak narozeniny nebo svátek partnera a dětí. Nejméně často navštěvují sourozenci respondenty v den jejich svátku.

Dotazovaní deklarují výrazně vyšší četnost návštěv ze své strany než ze strany sourozenců. Například v den narozenin sourozence uvádí šestadvacet respondentů, že jej jezdí navštívit, ale je navštíví sourozenci jen v devatenácti případech. Podobné je to i u ostatních svátečních návštěv, i když rozdíl zde již není tak vysoký. Vzhledem k rozdílnosti výsledků se nabízí myšlenka, že respondenti své odpovědi nadhodnotili a uváděli, že své sourozence navštěvují častěji, než skutečně navštěvují.

3.4.4. Kdo udržuje příbuzenské vztahy

Další otázkou, kterou jsem se ve výzkumu zabývala, je, zdali platí teze, že oblast udržování příbuzenských vztahů patří především do sféry ženiných kompetencí. Podle této teorie, kterou zastává antropolog Robert F. Murphy, je to právě žena, která se stará o dobré vztahy s příbuznými, a to jak na své, tak i na manželově straně.⁸⁹ V dotazníku jsem se tázala, kdo má v domácnosti hlavní slovo v tom, kdy se pojedou na návštěvu rodičů a rodičů partnera, a podle výše uvedené teze jsem předpokládala, že hlavní slovo budou mít spíše ženy. Z celkového vzorku je potřeba odečíst osoby, které nemají ani svoje rodiče, ani rodiče partnera; osoby, které žijí s jedněmi z rodičů v téže domácnosti a druhé již nemají, a osoby, které nemají partnera, tudíž o tom, kdy navštíví rodiče, rozhodují sami. Z výsledného počtu 35 osob odpovědělo 26, že se na to, zda pojedou navštívit rodiče, domlouvají oba společně. Žena rozhoduje pouze v pěti případech a muž ve čtyřech. Ani v jednom případě si respondenti nezvolili možnost, že na návštěvu rodičů jezdí především na popud dětí. Uvedená hypotéza se tedy u daného vzorku nepotvrdila. V domácnostech, kde se partneři nedomlouvají společně, rozhodují sice ženy o něco častěji, ale tento rozdíl je nepatrný. Poměrně překvapivé je i to, že v žádné domácnosti nemají výrazný vliv na to, kdy se pojedou navštívit prarodiče, děti.

Jak vyplývá z odpovědí na otázky, které se týkají četnosti kontaktů s rodiči a s rodiči partnera nebo partnerky, většina osob udržuje kontakty spíše se svými pokrevními příbuznými. Jedinou výjimkou jsou v některých případech sourozenci partnera, se kterými je v pěti případech respondent v telefonickém kontaktu častěji než se svými sourozenci.

⁸⁹ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. s. 93

Tabulka 7 Kdo rozhoduje o tom, kdy se pojedou navštívit rodiče/rodiče partnera(ky)

rozhoduje	počet
muž	4
žena	5
oba stejně	26
na podnět dětí	-

* Zahrnuty osoby, kterých se toto týká, tzn. že jsou vyloučeni ti, kteří již nemají vlastní rodiče ani tchýni/tchána; osoby, které žijí s jedněmi z rodičů v téže domácnosti a druhé již nemají; osoby, které nemají partnera a žijí se svými rodiči v jedné domácnosti, a respondenti, kteří žijí bez partnera, tudíž o tom, kdy navštíví rodiče, rozhodují sami.

3.5. Pomoc mezi příbuznými a mezi přáteli

V této části jsem zjišťovala jakou formu pomoci očekávají respondenti od jednotlivých příbuzných. Zajímalo mě koho z příbuzných by v konkrétních případech požádali o pomoc nejdřív a jestli vůbec je pro ně rodina a příbuzní základnou funkční pomoci, nebo raději požádají o pomoc někoho z blízkých přátel.

Půjčku větší finanční hotovosti si v případě potřeby půjde nejvíce osob půjčit na prvním místě ke svým rodičům (celkem by rodiče požádalo o půjčku dvaatřicet lidí a osmáct by za nimi šlo jako za prvními), až pak většina z nich požádá o pomoc sourozence, sourozence partnera nebo partnerky a svou tchýni nebo tchána. Vlastní sourozence požádá o pomoc pětatřicet osob a dvanáct z nich uvedlo, že by se na ně obrátili jako na první. Po osmnácti respondentech uvedlo, že by si půjčili od rodičů partnera nebo sourozenců partnera. V pěti případech by šli za rodiči partnera jako za prvními a v šesti případech jako za druhými v pořadí. Většinou se jedná se buď o ty osoby, které vlastní rodiče nemají, nebo o ty, které uvedly, že finanční situace rodičů jejich partnera nebo partnerky je výrazně lepší než vlastních rodičů (v sedmi případech).

Pokud se podíváme na četnost odpovědí, nejvíce osob uvedlo, že by se s prosbou o půjčku obrátily na své přátele (přesně osmatřicet), ale téměř ve všech případech by se nejdřív zkusily zeptat členů své rodiny a až poté by šly za přáteli. Přátel by se na prvním místě šlo zeptat na půjčku jen sedm osob, naopak pouze tři lidé uvedli, že by si od svých přátel nikdy nepůjčili. Dotazovaní by si šli nejméně často půjčit ke

členům širšího příbuzenstva, jako například k tetě, strýci, bratranci nebo sestřenici. Velké množství respondentů odpovědělo, že by za těmito příbuznými se žádostí o půjčku v žádném případě nešli. V případě strýce, tety a bratrance tak odpovědělo osmnáct dotazovaných a v případě sestřenice dokonce ještě o jednoho respondenta více. Stejně tak velká část dotazovaných odpověděla, že by si nepůjčila od členů širšího příbuzenstva ze strany manžela nebo manželky.

Můžeme také usuzovat, že respondenti v případě půjček u členů nejbližší rodiny nevolili jen podle toho, v jak blízkém jsou si vztahu, ale zřejmě do této otázky promítlí finanční situaci svých příbuzných a podle ní odpověděli.

V situaci, že by dotazovaní ztratili práci a potřebovali pomoci s hledáním nové, obrátili by se nejčastěji na své nejbližší přátele. Z jedenapadesáti dotazovaných takto odpovědělo čtyřiačtyřicet. Většina z nich uvedla (osmadvacet dotazovaných), že přátelé by byli těmi prvními, za kým by šli. Čtyřadvacet dotazovaných by se obrátilo na své sourozence (celkem má sourozence sedmačtyřicet respondentů) a sedmnáct na své rodiče (rodiče má osmatřicet respondentů). Většina osob však uvedla, že dříve, než by se šly zeptat sourozenců nebo rodičů, obrátily by se na přátele. Jen devět dotazovaných by šlo nejdříve za svými sourozenci a pět za rodiči. Šestnáct dotazovaných by se při shánění práce obrátilo na svou sestřenici nebo bratrance a čtrnáct na sourozence svého manžela nebo manželky. Za těmito příbuznými by ale opět nejčastěji šli až po přátelích a po členech své prokreační rodiny. Deset osob uvedlo, že by při shánění zaměstnání požádaly o pomoc svého strýce nebo tetu a pět rodiče své partnerky nebo partnera.

V případě partnerových rodičů a sourozenců se tedy ukázal velký rozdíl v žádostech o půjčení finančních prostředků a při pomoci ve shánění zaměstnání. Velká část respondentů by si od nich půjčila peníze, ale nepožádala by je o pomoc při shánění zaměstnání.

To, že se dotazovaní nejčastěji obrací na své přátele, případně sourozence, se dá vysvětlit tím, že velká část respondentů zřejmě má rodiče v důchodovém anebo předdůchodovém věku a nejspíše se domnívají, že lidé střední generace mají v oblasti zaměstnání větší rozhled a možnosti. Také v této otázce nejčastěji uváděli, že by se v žádném případě neobrátili na členy širšího příbuzenstva, jako jsou strýcové, tety, prarodiče a sestřenice nebo bratranci z partnerovy strany. Respondenti mohli v této otázce doplnit nějakou další osobu, na kterou by se obrátili. Této možnosti využily dvě ženy, které uvedly, že by se po nejbližších přátelích obrátily na své děti. Pět osob

odpovědělo, že by nežádalo o pomoc nikoho z příbuzných ani přátel a v takovéto situaci si pomohly samy.

V otázce na to, od koho by respondenti hypoteticky očekávali pomoc se zajištěním chodu domácnosti v nějaké zlomové situaci, například v případě vážného úrazu, dotazovaní nejčastěji uváděli své rodiče a blízké přátele. V obou případech takto odpovědělo osmadvacet osob, ale musíme přihlídnout k tomu, že třináct osob z dotazovaného vzorku nemá ani jednoho z rodičů. Pomoc od sourozenců pak očekávalo šestadvacet dotazovaných (ze sedmačtyřiceti) a devatenáct od rodičů svého partnera nebo partnerky (z jedenatřiceti). Třináct osob pak od sourozenců svého partnera nebo partnerky. Bohužel ale nevíme, kolik osob z celkového vzorku má švagra nebo švagrovou z partnerovy strany. Od ostatních vzdálenějších příbuzných, jako jsou sestřenice, bratřenci, tety a strýcové, pak respondenti pomoc téměř neočekávají. I v této otázce využili respondenti možnost uvést nějakého dalšího příbuzného, od kterého by očekávali pomoc. Dvě respondentky, které uvedly, že by při shánění práce požádaly o pomoc své děti, i zde odpověděly, že očekávají, že by jim pomohly děti. Třetí respondentka pak uvedla, že si myslí, že by jí měla pomoci její neteř a synovec.

3.5.1. Mezigenerační solidarita

Ve společné domácnosti s vlastními rodiči žijí ze všech dotazovaných pouze dvě osoby. Jsou to výše zmíněné svobodné ženy, které nemají stálého partnera. Další dva respondenti žijí se svou nukleární rodinou a společně s rodiči partnerky. V obou těchto rodinách žijí v domácnosti ještě nedospělé děti. Můžeme tedy usuzovat, že se jedná o rodiny, které se ještě neosamostatnily a nezaložily vlastní domácnost, což se i potvrzuje v odpovědích respondentů na otázku důvodu společného soužití v třígenerační domácnosti. Oba respondenti odpověděli, že takto žijí proto, že jim bytová situace nedovoluje žít v samostatné bytové jednotce. V této otázce se mohli přiklonit k možnostem, že žijí společně kvůli tomu, aby se postarali o své rodiče; aby jim rodiče pomohli s výchovou dětí a vedením domácnosti; kvůli již zmíněné bytové situaci anebo že je to pro ně ideální typ soužití. Měli zde i možnost napsat vlastní vysvětlení. Podle toho, že z celkového vzorku žijí se svými rodiči nebo s rodiči partnera v jedné domácnosti pouze čtyři respondenti, můžeme usuzovat na poměrně velkou tendenci jednotlivých generací osamostatňovat se a zakládat vlastní domácnosti.

To ale neznamená, že se tímto potomci vzdávají odpovědnosti za péči o své rodiče ve stáří. V první řadě je možné, že velká část rodičů dotazovaných ještě není ve věku, kdy by se o sebe nedokázali postarat sami. A pak oddělené bydliště rodičů a jejich dospělých dětí nikterak nevylučuje možnost, že se potomci o své rodiče starají podle jejich potřeby. Jeden z dotazovaných odpověděl, že jeho matka žije v domově důchodců, a další žena, že její tchýně v ústavu sociální péče, což ale o jejich vztahu k rodičům a rodičům partnera také nic nevypovídá. Někteří lidé potřebují ve stáří takovou péči, kterou by jim jejich děti nemohly samy při nejlepší vůli nabídnout. Příklad obou těchto respondentů je toho důkazem. V dotazníku uvedli, že matka a tchýně vzhledem ke svému zdravotnímu stavu potřebují ústavní péči. Respondent v jiné odpovědi uvádí, že matka žije v domově důchodců vzdáleném do 50 kilometrů od jeho bydliště a jezdí ji navštěvovat alespoň jedenkrát za týden, což v mnoha případech předčí četnost návštěv u rodičů, kteří žijí jen několik ulic od svých dětí. Ústav sociální péče, ve kterém žije tchýně dotazované ženy, je vzdálen také do 50 kilometrů od jejího bydliště a jezdí ji i s manželem navštěvovat pravidelně jednou za dva týdny.

V otázce jestli si respondenti myslí, že je pro rodinu prospěšné soužití tří generací se ve většině případů vyjádřili negativně. Dvaadvacet respondentů odpovědělo, že spíše ne; sedmáct si myslí, že rozhodně ne; šest zastává názor, že spíše ano a jen tři tvrdí, že určitě ano. Tři respondenti odpověděli, že neví. Zajímavé je, že z devíti respondentů, kteří se přiklonili k variantě, že toto soužití je pro rodinu prospěšné jsou čtyři rozvedení, čtyři svobodní a jen jedna žena je vdaná. Z toho tedy vyplývá, že postoje rozvedených osob by mohly být životními zkušenostmi určitým způsobem ovlivněné. U svobodných respondentů bychom mohli vysvětlit rozdílné stanovisko, než má většina tím, že všichni čtyři nemají stálého partnera, proto zřejmě víc inklinují k rodičům.

Z tohoto se zdá, že respondenti jsou poměrně odmítaví ke společnému bydlení se svými rodiči nebo rodiči partnera. Podle všeho to ale nic nemění na tom, že dotazovaní jsou připraveni se o rodiče v případě potřeby postarat i za předpokladu, že by to vyžadovalo společné bydlení. U rodičů partnera nebo partnerky již odpovědi tak jednoznačné nejsou.

Ze všech dotazovaných nemá jedenáct osob ani jednoho z rodičů. U ostatních čtyřiceti respondentů jsem zjišťovala, zdali počítají s tím, že si k sobě do domácnosti v případě potřeby vezmou své rodiče a postarají se o ně. V této otázce měli také prostor

pro vlastní vyjádření, takže mohli uvést důvody, které je vedly k jejich rozhodnutí. Sedm z dotazovaných odpovědělo, že tento problém zatím nemá rozmyšlený. Jedenáct respondentů zvolilo odpověď spíše ano, tzn. že si k sobě do domácnosti rodiče pravděpodobně vezmou. K rozhodnutí, že si do své domácnosti vezmou rodiče určitě, se přiklonilo devět z dotazovaných. V obou těchto kategoriích respondenti nejčastěji uváděli, že se o rodiče chtějí takto postarat z důvodu, že si to zaslouží, že je to samozřejmost a morální povinnost dětí. Dva respondenti výslovně uvedli, že si nepřejí, aby jejich rodiče žili v domově důchodců.

Deset osob odpovědělo, že si rodiče do domácnosti spíše nevezmou. Nejčastější důvod k tomuto rozhodnutí byl málo prostorný byt, ve kterém by nebylo společné soužití možné. Dále pak respondenti uváděli, že jsou domluveni se svými sourozenci, kteří se o rodiče starají. Ve dvou případech jsou respondenti ovlivněni svými protějšky, kteří si nepřejí, aby u nich respondentovi rodiče žili. V dotazníku jsem pokládala tutéž otázku, mířenou na to, zdali předpokládají, že se ve své domácnosti starají o rodiče partnera nebo partnerky. V jednom z těchto případů si manžel dotazované nepřeje ani přítomnost svých vlastních rodičů a v druhém případě dotazovaný odpověděl, že ještě nejsou rozhodnuti, zdali si k sobě tchýni a tchána vezmou. Jeden z respondentů uvedl, že se svými rodiči nemá dobrý vztah, proto nepředpokládá, že by si je vzal do domácnosti.

Rezolutně odmítli možnost takovéto péče o rodiče pouze tři dotazovaní. Rodiče jednoho z dotazovaných bydlí u jeho sestry, matka dalšího je již výše zmiňovaná paní v domově důchodců a poslední respondentka si myslí, že pečovatelská služba je pro staré lidi vhodnější, protože se jim tam dostane veškeré potřebné péče a lidé jsou v kolektivu stejně starých lidí.

V případě vlastních rodičů jsou respondenti častěji rozhodnuti, že se o ně ve vlastní domácnosti starají, než je tomu u rodičů partnera nebo partnerky. V tomto případě jich mnoho ještě váhá. Z celkového vzorku má tchána nebo tchýni (příp. rodiče partnera/ky) jen jedenatřicet dotazovaných. Ve dvanácti případech nemají respondenti stálého partnera, tudíž nemohou mít ani tchána nebo tchýni, a v osmi případech již rodiče partnera zemřeli. Z těchto jedenatřiceti dotazovaných jich devět uvedlo, že zatím nejsou rozhodnuti, zdali by si rodiče partnera v případě nutnosti vzali k sobě do domácnosti. Z těchto devíti osob jsou to ve třech případech respondenti, kteří nemají stejně tak rozhodnuto, jestli by si k sobě do domácnosti vzali svoje rodiče. Ve třech případech jsou rozhodnuti, že si své rodiče do domácnosti spíše nevezmou, matka

jednoho z respondentů žije v ústavu sociální péče, v jednom případě respondentka vlastní rodiče nemá a jen jedna z žen počítá, že si své rodiče do domácnosti vezme, ale u tchýně a tchána zatím váhá.

V sedmi případech respondenti uvedli, že se o rodiče partnera ve své domácnosti rozhodně nepostarají, a to nejčastěji (ve čtyřech případech) z důvodu, že se společně nemají rádi a nejsou příliš v kontaktu. Jen jednou byl uveden jako důvod malý byt, v jednom případě již tchýně žije v ústavu sociální péče a jedna žena uvedla, tak jako v případě svých rodičů, že je vhodnější domov důchodců, kde staří lidé žijí mezi stejně starými lidmi a dostávají veškerou potřebnou péči. Nyní se zdá, že respondenti jsou spíše ochotni přijmout do své domácnosti svoje rodiče než rodiče partnera. Tento poznatek by nebyl nikterak překvapující, protože i když většina respondentů uvedla, že má s rodiči partnera dobrý vztah, k vlastním rodičům budou mít pravděpodobně stále blíže. Z těchto sedmi osob jich však i v případě svých rodičů pět uvedlo, že se o ně ve své domácnosti nejspíš nepostarají. K tomuto rozhodnutí je ale u vlastních rodičů nevedly tak často vzájemné rozpory, které byly jako důvod jen v jednom případě. Ostatní své rozhodnutí zdůvodňovali nedostatkem prostoru anebo již měli se sourozenci domluveno, že se postarají oni.

Ve čtyřech případech respondenti uvedli, že si rodiče partnera do své domácnosti spíše nevezmou. Jedna dotazovaná se takto rozhodla i u svých rodičů a důvodem k tomu je malý byt. Tchýně druhého respondenta již bydlí v domácnosti sestry respondentky. Ve třetím případě si přítomnost rodičů nepřeje jejich vlastní syn (tedy manžel dotazované) a poslední respondent uvádí, že je zvyklý na klid a že je ochoten tchýni a tchánovi finančně vypomáhat (u svých rodičů uvádí, že se o ně postará bratr).

Ostatních jedenáct respondentů odpovědělo, že se o rodiče svých partnerů postarají. Nejčastějším důvodem k tomuto rozhodnutí byla, tak jako v případě vlastních rodičů, morální povinnost a závazek vůči nim. Ve dvou z těchto případů již v tomto uspořádání respondenti žijí, ale jak už je výše uvedeno, jedná se v těchto domácnostech spíše než o péči o starší generaci o nutnost z důvodu bytové situace.

Obecně tedy můžeme říct, že většina respondentů je rozhodnuta se o své rodiče postarat a vzít si je v případě potřeby k sobě do domácnosti. Obvykle to chápou jako svou povinnost, jako splacení dluhu za to, že je rodiče vychovali a starali se o ně v dětství. V případě rodičů svého partnera nebo partnerky je poměr mezi těmi, kteří se spíše přiklání k možnosti vzít si je do domácnosti, a těmi, kteří tuto možnost odmítají velmi vyrovnaný. Velká část z nich ještě nemá jasné stanovisko. Na závěr je potřeba

upozornit, že tyto odpovědi reprezentují výhled do budoucnosti a nevíme, jestli dotazovaní, kteří uvedli, že se o rodiče nebo rodiče svého partnera postarají, takto skutečně učiní.

Jak jsem již zmiňovala v úvodní části své práce, zastávám hypotézu, že podoba příbuzenství a rodinných vztahů se transformuje a získává nový rozměr. Podle této teze nemá na kvalitu vztahů významný vliv oddělení bydlišť. Předpokládám, že mezi příbuznými bude i přes samostatné bydlení fungovat silná podpora, a to jak emocionálního, tak i funkčního rázu.

V dotazovaném vzorku se tato hypotéza víceméně potvrdila. Samozřejmě velká vzdálenost mezi bydlišti má na četnost vzájemných kontaktů určitý dopad. Ale s tím, že se budou navštěvovat rodiče s dětmi, které bydlí ve 200 km vzdáleném městě méně často než osoby s bydlištěm v téže městě, se dalo samozřejmě počítat.

I přes to, že jednotlivé generace mají silný sklon k nezávislosti, která se především projevuje v zakládání samostatných nelokálních domácností, se ve výzkumu potvrdily blízké mezigenerační i intergenerační vztahy a ochota vzájemné pomoci a podpory. Střední generace projevuje vysokou ochotu a připravenost rodičům pomoci. Při porovnání očekávání respondentů, co by pro ně měli rodiče určitě udělat, s tím, co pro ně opravdu dělají, jsem nezjistila žádný významný rozpor. Tedy přesněji řečeno, neprojevilo se, že by měli respondenti představu o častější pomoci ze strany příbuzných, které by se jim nedostávalo. Právě naopak, častěji se objevoval názor, že si respondenti myslí, že jim příbuzní nemusí pomáhat s ničím, ale oni přesto pomáhají. Samozřejmě že musíme počítat s tím, že deklarované odpovědi nemusí být zcela pravdivé. Někteří respondenti například mohli označit možnost, že od rodičů neočekávají žádnou pomoc, ale reálně o nějaký typ pomoci mohou stát a mohou jej očekávat.

Z osmnácti dotazovaných mužů uvedli pouze tři, že by si přáli, aby jim rodiče poskytovali nějakou formu pomoci, kterou jim však neposkytují. Ve dvou případech se jednalo o pomoc s péčí o děti a v jednom o půjčení většího finančního obnosu. První z mužů uvedl, že by si představoval, že by mu jeho rodiče půjčili menší finanční hotovost a pomohli s péčí o dítě v době nemoci. Dále uvedl, že finanční půjčku od rodičů získal, ale s péčí o nemocné dítě mu nepomáhají. Podobně uvažoval i o pomoci od manželčiny rodičů. Předpokládal, že by jim měli příležitostně pohlídat děti a pomoci

s hlídáním nemocných dětí. Tchýně a tchán pomáhají s obojím. To, že vlastní rodiče pomáhají méně než tchýně a tchán, by se zřejmě dalo vysvětlit tím, že bydlí ve vzdálenosti větší než je 50 kilometrů, kdežto rodiče manželky bydlí stejně jako respondent v Praze. Vztahy se svými rodiči označil dotazovaný jako velmi dobré a vztahy s tchýní a tchánem jako spíše dobré. Druhý z mužů si přál, aby mu rodiče pravidelně vypomáhali s hlídáním dětí. Rodiče podle jeho odpovědi nehlídají děti pravidelně, ale příležitostně je vyzvedávají ze školky, občas hlídají po večerech a starají se o ně v době, kdy jsou nemocné. Tutéž pomoc respondent získává i od rodičů své manželky, kteří navíc pomáhají s pravidelným hlídáním. Vztahy s rodiči označuje za spíše dobré. Poslední z mužů předpokládá, že by mu rodiče kromě pravidelné výpomoci v domácnosti a pomoci při velkých úklidech a stěhování měli půjčit větší finanční hotovost. Tento respondent žije v samostatné domácnosti a uvádí, že první dva typy pomoci od rodičů opravdu získává. Od rodičů se mu tedy nedostalo finanční půjčky. Namísto toho uvádí, že mu rodiče pomohli s pořízením samostatného bydlení. I tento respondent tvrdí, že vztahy s rodiči má velmi dobré. V ostatních případech buď rodiče pro rodiny svých synů dělají to, co si přejí, anebo jim pomáhají ještě s něčím navíc.

Z dvaadvaceti dotazovaných žen neuvedla ani jedna, že by si přála nějakou formu pomoci od rodičů a ti by jí nepomohli.

Z výsledků dotazování můžeme shrnout, že rodiče dotazovaných žen vypomáhají častěji s péčí o děti, a to jak v případě pravidelné výpomoci, tak i nárazově než rodiče dotazovaných mužů. Tato pomoc se od nich předpokládá spíše než od rodičů mužů (očekávají je nejen jejich dcery, ale i zeťové). To je zřejmé i podle toho, že dotazovaní muži spíše očekávali pomoc s hlídáním dětí od manželčiny rodičů než od svých. Dotazované ženy naopak tvrdí, že jejich tchýně a tchán s péčí o děti příliš nepomáhají. Tuto pomoc od nich ale ani neočekávají. Rodiče žen se také častěji účastní pravidelných výpomocí v domácnosti svých dcer. Rozdíly se pak smazávají u pomoci při stěhování a velkých úklidech, kde se počty rodičů mužů a žen v podstatě srovnávají. Totéž platí i o půjčování ať již menší, nebo větší finanční částky a u pomoci s pořízením bydlení. Muži tedy od rodičů své manželky očekávají častou pomoc s péčí o děti, ale nečekají, že by jim pomáhali finančně nebo s těžšími domácími pracemi. Tyto typy pomoci si přejí získávat spíše od svých rodičů. Ženy obecně neuvádějí, že by měly na své tchýně a tchány mnoho požadavků na pomoc.

Respondenti pomáhají nejčastěji svým rodičům při nemoci, celkem v pětadvaceti případech. Dále třiatdvacet dotazovaných uvedlo, že pomáhá s těžšími pracemi na zahradě a s opravami v domácnosti, dvaadvacet s velkým úklidem, stěhováním a podobnými pracemi. S velkými nákupy pomáhá třináct dotazovaných. V těchto oblastech pomáhají v téměř stejné míře muži i ženy. S běžnými pracemi v domácnosti pomáhají častěji ženy a situace se obrací v případě finančních půjček, které poskytují častěji muži než ženy. Celkově pomáhá z dvaadvaceti žen a osmnácti mužů, kteří mají rodiče, dvacet žen a sedmáct mužů. Vůbec nepomáhají dvě ženy a jeden muž. Tento muž uvádí, že má s rodiči špatný vztah a že je jeho rodina nikdy nezajímala. Ostatní dvě ženy uvádějí, že mají s rodiči dobrý vztah. Jedna z nich bydlí od rodičů ve velké vzdálenosti a sama od nich nevyžaduje žádnou pomoc. Druhá z žen deklaruje, že by matce ráda pomáhala, ale ona si to nepřeje.

Rodičům své partnerky nebo partnera pomáhají dotazovaní nejčastěji při opravách v domácnosti a při těžších pracích na zahradě, celkem v devatenácti případech. Třináct respondentů uvádí, že pomáhá při velkých úklidech a stěhování. Pomoc s manuálními pracemi poskytují častěji muži než ženy. Ty naopak častěji uvádějí, že pomáhají při nákupech a běžných pracích v domácnosti. Vyrovnaný podíl mužů a žen je při nemoci tchána nebo tchýně, pomáhá dvanáct osob. Z patnácti žen a šestnácti mužů, kteří mají tchána nebo tchýni, pomáhá třináct mužů a čtrnáct žen. Vůbec nepomáhá jedna žena a tři muži. Z těchto čtyř osob se s rodiči partnera nebo partnerky tři vůbec nestýkají a mají mezi sebou špatné vztahy. Překvapivé je, že poslední z respondentů, který uvedl, že s ničím nepomáhá, bydlí se svou nukleární rodinou a tchýní ve společné domácnosti. Vztahy s tchýní označil jako spíše dobré. Je možné, že práce v domácnosti mají obě ženy dobře rozdělené, takže nepotřebují respondentovu pomoc.

Když porovnáme pomoc vlastním rodičům a rodičům partnera nebo partnerky je téměř stejná co do počtu osob, které pomáhají. Když porovnáme jednotlivé úkony, muži a ženy pomáhají víc svým rodičům než partnerovým rodičům. U mužů je tento rozdíl výraznější. Celkově pomáhají více muži než ženy. To může být způsobeno tím, že ženy mají více práce s vedením vlastní domácnosti. Vzhledem k tomu, že z dotazníku nemůžeme zjistit, jak respondenti skutečně pomáhají svým příbuzným, měli bychom předpokládat že mohou míru své pomoci určitým způsobem nadhodnocovat.

3.5.2. Intergenerační solidarita

V části zaměřené na vztahy se sourozenci jsem zařadila podobné otázky na vzájemnou pomoc jako v případě rodičů a partnerových rodičů. Formy pomoci, mezi kterými si v této části mohli respondenti vybrat, jsou především každodenního charakteru.

Ze sedmačtyřiceti dotazovaných, kteří mají sourozence jich dvaadvacet uvedlo, že si nemyslí, že by jim sourozenci museli pomoci s nějakou z uvedených činností. Šestnácti z těchto respondentů sourozenci při podobných činnostech nepomáhají a stejně tak šestnáct odpovědělo, že sourozencům nepomáhá. V jedenácti případech se jedná o téže respondenty, kteří od sourozenců neočekávají pomoc. Tyto osoby z velké části nebydlí ve stejném městě, ale podle poměrně vysoké četnosti návštěv můžeme usoudit, že mezi sebou mají dobré vztahy.

Pokud dotazovaní uvedli, že se si myslí, že by jim sourozenci měli s něčím pomoci, jednalo se nejčastěji o pomoc při nemoci a půjčení menšího finančního obnosu. V těchto oblastech také dotazovaní nejčastěji pomáhají svým sourozencům.

V uvedených oblastech souzencům více pomáhají dotazované ženy než muži. Z celkového počtu sedmadvaceti žen, které mají sourozence, vůbec nepomáhá jen sedm a z počtu dvaceti mužů nepomáhá devět. Ženy na druhou stranu od svých souzenců častěji očekávají pomoc. Jedenáct mužů i žen uvedlo, že jim sourozenci nemusí pomoci s nijak z uvedených forem, ale je třeba připomenout, že mužů bylo v tomto vzorku méně. I přesto, že mají ženy vyšší očekávání, sourozenci jim ve velké míře pomáhají tak, jak si přejí. Muži naproti tomu deklarovali poměrně nízké očekávání a uskutečněná pomoc ze strany souzenců byla ještě nižší, než si představovali. Tento rozdíl může být způsoben tím, že ženám se častěji dostává pomoci v době nemoci nebo při příležitostném hlídání dětí. Muži tento druh pomoci od svých souzenců jednak téměř neočekávají a jednak jim byl v ještě menší míře poskytován. To můžeme jednoduše vysvětlit tím, že vedení domácnosti a péči o děti má ve většině případů na starost žena. Když tedy onemocní, potřebuje s činnostmi v těchto oblastech pomoci spíše než muž. Oblastí, kde se očekávání mužů a žen úplně vyrovnávají, jsou finanční půjčky. Taktéž jsou jim i rovnoměrně poskytovány.

Z odpovědí dotazovaných vyplývá, že pokud se týká péče o děti nebo výpomoci v domácnosti, výrazně častěji očekávají, že se jim dostane pomoci od jejich rodičů než od sourozenců. Poměrně vyrovnané jsou pak jejich očekávání v oblasti finančních výpomocí.

3.5.3. Pomoc od bývalého manžela nebo manželky a jeho/jejích rodičů

Do rodinného života čím dál tím častěji zasahuje rozvod manželství. Rozvod znamená nejen výrazný zlom v životě všech členů nukleární rodiny, ale týká se také širšího okruhu jejich příbuzných. Pro rozvedené manžele ztrácejí pokrevní příbuzní bývalého partnera status příbuzných. Záleží jen na pevnosti jejich vztahu, jestli se budou nadále stýkat a vypomáhat si, anebo své styky ukončí. V dotazníku jsem se zaměřila právě na tento problém a snažila se zjistit, v jaké míře si respondenti vypomáhají s bývalým manželem a s jeho rodiči.

Ze třinácti dotazovaných, kteří byli nebo jsou rozvedeni, jich devět nemůže svého partnera požádat o žádný druh pomoci. Totéž platí i obráceně. Jejich bývalý partneri a partnerky se na ně nemohou taktéž obrátit. V případech, kdy spolu bývalí partneri nevycházejí, obvykle došlo k přerušení styků i s rodiči protějška. Jen jedna respondentka z těchto devíti uvedla, že se na bývalou tchýni a tchána obrátila s prosbou o půjčku větší finanční hotovosti a oni jí vyhověli.

Ve čtyřech případech respondenti uvedli, že jsou ochotni nějakým způsobem pomoci svému bývalému manželovi nebo bývalé manželce a stejně tak jsou jim ochotni pomoci jejich bývalí partneri. Konkrétně se jedná o příležitostné pohlídání dětí, které očekávají od svých bývalých partnerů tři respondenti, a zároveň jsou ochotni děti pohlídat v době, kdy je má v péči druhý z partnerů. Další typy pomoci, které dotazovaní jmenovali, jsou opravy v domácnosti nebo pomoc se stěhováním, půjčka finanční hotovosti a půjčení nákladnější věci, jako je např. automobil. Pomoc, kterou si bývalí manželé poskytují, je recipročního charakteru.

Z odpovědí rozvedených osob jsem zjistila, že rozvedení, kteří se mohou obrátit s žádostí o pomoc na svého bývalého manžela, mohou obvykle požádat o pomoc jeho rodiče. To platí u všech třech rozvedených žen, které mají nebo měly ve své péči společné potomky. Nejčastěji se na ně mohou obrátit s žádostí o příležitostné pohlídání dětí a prosbou o jejich pohlídání v době nemoci. Jen v jednom případě si respondentka

myslí, že by ji měli rodiče bývalého manžela pomoci v jiné oblasti, než je péče o dítě, a to při stěhování nebo velkém úklidu. Zároveň je ochotna pomoci jim v téže oblasti a navíc i při nemoci jednoho z nich. Poslední respondent, který se může s žádostí o pomoc obrátit na svou bývalou ženu (avšak nemá v péči jejich děti), uvádí, že na její rodiče se obrátit nemůže.

Z toho vyplývá, že je větší pravděpodobnost, že přetrvají styky bývalé tchýně a tchána s osobou, která se stará o jejich vnoučata, než s osobou, která je v péči nemá. Většina prarodičů chce být ve styku se svými vnoučaty, které zůstanou jejich pokrevními příbuznými i přes to, že se rodiče rozvedou.

4. Závěr

Výsledky výzkumu o současném rodinném životě v dosahu jeho příbuzenských kontaktů poukazují na vysokou vzájemnou solidaritu mezi příbuznými. Dotazovaní projeví velký sklon jak k mezigenerační, tak k intergenerační solidaritě.

Respondenti cítí, že mají ve svých příbuzných nejen emocionální zázemí, ale také základnu funkční pomoci, a totéž jsou připraveni poskytnout i oni příbuzným. Ve většině důležitých životních situacích i při problémech běžného rázu bývají obvykle členové rodiny a příbuzenstva prvními, na koho se dotazovaní obracejí. Jako velmi důležitá se ukázala pomoc ze strany blízkých přátel. Žádosti o pomoc, které směřují k přátelům, nebývají jiného charakteru než ty, se kterými se obracejí na své příbuzné.

Většina ale uvádí, že s jakoukoliv žádostí by se nejprve obrátila na své příbuzné a až poté by požádala své přátele. Jedinou událostí, kdy by dotazovaní žádali o pomoc dříve přátele než příbuzné, je při hledání zaměstnání.

Můžeme předpokládat, že většina osob cítí, že největší podpora pramení v nukleární rodině. Tento typ solidarity ale nebyl předmětem mého výzkumu. Mimo své nukleární rodiny mají dotazovaní největší oporu ve členech prokreační rodiny, tedy v rodičích a sourozencích, poté mezi přáteli a až v další řadě ve vzdálenějších příbuzných.

Poměrně významnou roli v životě dotazovaných hrají i rodiče partnera nebo partnerky. Ženy hodnotí pomoc svých rodičů o něco výše než pomoc partnerových rodičů. Uvádí, že častěji pomáhají v domácnosti a s péčí o děti. Jejich výpovědi potvrzují i respondenti muži, kteří taktéž v oblasti domácích prací a péče o děti hodnotí pomoc rodičů partnerky jako významnější. Odpovědi mužů i žen se opět poměrně shodují v tom, že rozdíl mezi pomocí ze strany rodičů žen a mužů se stírají v oblasti finančních půjček.

Ukázalo se, že u rozvedených respondentů není běžné, aby si vzájemně vypomáhali se svým bývalým manželem nebo manželkou. Totéž obvykle platí i v případě bývalé tchyně a tchána. Vztah s bývalou manželkou nebo manželem a jeho rodiči je většinou lepší v případě, že se jeden z rozvedených stará o nezletilé dítě.

Od sourozenců obvykle respondenti neočekávají velkou míru pomoci v každodenních záležitostech jako je pomoc v domácnosti nebo častější hlídání dětí.

Potvrdila se také velká tendence k neolokalitě jednotlivých generací. Z tohoto trendu mírně vybočují svobodné ženy bez stálého partnera, u kterých se zdá, že před zakládáním vlastní domácnosti raději volí společné soužití se svými rodiči.

Společné soužití v třígenerační domácnosti se ukázalo jako výjimečné. Ve sledovaném vzorku se vyskytlo jen ve dvou případech a vždy šlo o soužití nukleární rodiny společně s rodiči manželky. V obou případech takto rodiny žijí spíše než z přesvědčení o výhodnosti tohoto uspořádání z důvodu bytové situace.

V těchto bodech tedy platí teorie Roberta F. Murphyho o častém odloučení nukleární rodiny od okruhu dalších příbuzných. Nepotvrdilo se ale, že by se spolu s oddělováním bydliště oslabovala i funkčnost vztahů s příbuznými.

V závěru tedy mohu shrnout, že teorie Iva Možného se na dotazovaném vzorku potvrdila jen částečně.

Až na pár výjimek, které se týkají špatných vztahů a neshodných postojů v nejbližším příbuzenstvu, poskytují příbuzní dotazovaným důležitou pomoc a vytváří pro ně určitou existenční jistotu.

Možný ve své teorii poukazoval na to, že sítě rodiny se ještě rozšiřují nestálostí manželství, což se v mém výzkumu nepotvrdilo. Podle zjištěných výsledků, většina respondentů přerušuje styky s prokreační rodinou svého bývalého manžela nebo manželky společně s rozvodem.

Alespoň v případě dotazovaného vzorku neplatí výše uvedená teorie, že vztahy udržuje jak na své, tak i na manželově straně vždy žena. Namísto toho se ukázalo běžným, že každý z partnerů udržuje vztahy se svými pokrevními příbuznými.

Mohu-li sama za sebe vyjádřit důležitý poznatek ze svého výzkumu, tak to, co vnímám jako pozitivní, je že většina respondentů má evidentní zájem posilovat a stavět pevné základy rodinným a příbuzenským vztahům. Vědomí a potřeba pevného rodinného zázemí a funkčních příbuzenských vztahů je i navzdory generačním rozdílům v názorech stále silně přítomné. Zároveň, tam, kde někteří v dotazníku uvádějí, že nevyžadují žádný druh pomoci od rodiny a sami také nejsou příliš zapálení pro rodinné a příbuzenské události, je zřejmé, že tento postoj odráží spíše jinakost a rozdílnou potřebu projevu rodinné a příbuzenské náklonnosti, než nějaký programový nezájem. Pro někoho je snažší vyhovět nárokům o solidaritě v rodinných a příbuzenských kruzích v jejím praktické aspektu konkrétní pomoci, ale je pro něho už těžší otevřeně projevovat city a být sensitivní vůči signálům svých blízkých. A naopak, někdo zase potřebuje více citové náklonnosti a pochopení, než konkrétních činů pomoci. Samotné osobnosti členů rodin jsou mnohdy různorodé a je otázkou pro nás i pro společnost, která nám určuje podmínky k životu a očekává od nás výkony, zda-li se budeme osobnostně rozvíjet v obou těchto rovinách a vzájemně tak plnit svá očekávání od druhých i od sebe. Společnost jedinců majících pevné zázemí a oporu v rodinných a příbuzenských vztazích bude vždy produktivnější, vyrovnanější a silnější bez zbytečných konfliktů a agresí.

Použitá literatura

Alan, Josef. Etapy života očima sociologie. Praha: Panorama, 1989

Aleš, Milan. Plodnost a sňatečnost. In Demografie. Roč.46, č. 1. Praha, 2004. s. 47-51

Čákiová, Eva. Šetření rodiny a reprodukce. In Demografie. Roč. 41, č. 2. Praha, 1999. s. 85-94

Dülmen, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století):
Dům a jeho
lidé. Praha: Argo, 1999

Fialová, Ludmila. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Nakladatelství Mladá
fronta, 1996

Gelles, Richard J. and Levine, Ann. Sociology. An Introduction. New York: McGraw-Hill,
1995

Giddens, Anthony, Sociologie. Praha: Argo, 1999

Hamplová, Dana. Názor na manželství a rodinu mladých svobodných lidí v roce 1997. In
Demografie. Roč. 42, č. 2. Praha, 2000

Horská, Pavla. Naše prababičky feministky. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999

Horská, Pavla. Nejistá prognóza vývoje evropské rodiny. In Demografie. Roč. 36. č. 2.
Praha, 1994. s. 73-81

Horská, Pavla et. al. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990.

Horský, Jan a Seligová, Markéta. Rodina našich předků. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997

Kučera Milan. Vývoj počtu a složení domácností v letech 1970–1980. In Demografie. Roč.25, č.1. Praha: Orbis, 1983. s. 34-47

Kučera, Milan. Plodnost žen v opakovaných manželstvích. In Demografie. Roč. 26, č. 4. Praha, 1984

Kučera, Milan. Československo 1918-1988. In Demografie. Roč. 30. č.1. Praha, 1988. s.3-9

Lenderová, Milena. K hříchu a modlitbě. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1999.

Lesný, Ivan. Sňatečnost rozvedených v Československu. In Demografie. Roč.25, č. 4. Praha: Orbis, 1983. s. 289-298

Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993

Možný, Ivo. K některým novým vlivům v kulturně legitimních vzorcích rodinných startů. In Demografie. Roč. 29, č.2. Praha, 1987. s. 114-124

Možný, Ivo. Moderní rodina: Mýty a skutečnosti. Brno : Blok, 1990

Možný, Ivo. Sociologie rodiny. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999

Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004

Národní koncepce rodinné politiky. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR 2005.
www.mpsv.cz

Národní zpráva o rodině. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR 2004. www.mpsv.cz

Pištora, Ladislav. Nesezdaná soužití (faktická manželství) podle výsledků sčítání lidu 2001. In Demografie. Roč. 45, č. 3. Praha, 2003. s. 119-122

Sobotka, Tomáš. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. In Demografie. Roč. 45, č. 2. Praha, 2003. s. 77-87

Sullerotová, Evellyne. Krize rodiny. Praha: Karolinum, 1998

PŘÍLOHA: VZOROVÝ DOTAZNÍK

Dobrý den,

obracím se na vás s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku, který se týká fungování vašich příbuzenských vztahů. Studuji čtvrtý ročník Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy a v současné době píši bakalářskou práci na téma: „Příbuzenské kontakty v současné rodině.“ Výzkum zaměřuji na vysokoškolsky vzdělané respondenty, kteří žijí na území hlavního města Prahy.

Tento dotazník je anonymní a zjištěné údaje využiji pouze pro účely výše uvedené bakalářské práce.

Zuzana Brožová

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

ČÁST I.

1, Vysvětlete, prosím, co je pro vás rodina.

.....
.....
.....
.....
.....

2, Vypište všechny osoby, které považujete za členy své rodiny (manžel, dcera, syn, bratr...).

.....
.....
.....
.....
.....

3, Kolik osob žije ve vaší domácnosti?

4, V jaké domácnosti žijete?

Zakroužkujte správnou variantu.

- A, žiji sám
- B, s manželem/manželkou nebo partnerem/partnerkou
- C, s manželem/manželkou nebo partnerem/partnerkou a dětmi
- D, sám(a) s dětmi
- E, s manželem/manželkou nebo partnerem/partnerkou bez dětí a s dalšími osobami; jakými?
.....
- F, s manželem/manželkou nebo partnerem/partnerkou s dětmi a dalšími osobami; jakými?
.....
- G, sám(a) s dětmi a dalšími osobami; jakými?
.....
- H, jiný typ uspořádání; jaký?
.....

ČÁST II. RODIČE

Pokud vaši rodiče nežijí, přeškrtněte, prosím, první otázku této části (tedy otázku číslo 5) a přejděte k vyplňování III.části

5, V jaké vzdálenosti bydlí vaši rodiče?

Zakroužkujte správnou variantu.

- A, ve stejném domě
- B, ve stejném městě/ obci
- C, ve vzdálenosti do 50 km
- D, ve větší vzdálenosti
- E, v domově důchodců/ústavu sociální péče ve stejném městě
- F, v domově důchodců/ústavu sociální péče ve vzdálenosti do 50 km
- G, v domově důchodců/ústavu sociální péče ve větší vzdálenosti

6, Pokud nežijete s vašimi rodiči v jedné domácnosti, jak často se s nimi stýkáte?

Zakroužkujte správnou variantu.

- A, alespoň jednou za týden
- B, alespoň jednou za dva týdny
- C, alespoň jednou za měsíc
- D, několikrát za rok
- E, méně často
- F, vůbec

7, Při jakých příležitostech musíte navštívit své rodiče?

Zakroužkujte i více možností. Pokud se nestýkáte, otázku přeškrtněte a přejděte k vyplňování otázky číslo 12.

- A, narozeniny rodičů
- B, svátek rodičů
- C, Vánoce
- D, Velikonoce
- E, jiných, jakých?.....

8, Při jakých příležitostech musí rodiče navštívit vás?

Zakroužkujte i více možností

- A, moje narozeniny
- B, manželovy/manželčiny narozeniny
- C, můj svátek
- D, manželův/manželčín svátek
- E, narozeniny dětí
- F, svátek dětí
- G, Vánoce
- H, Velikonoce
- I, jiných; jakých?.....

9, Kdo u vás v domácnosti rozhoduje, kdy pojedete navštívit rodiče/prarodiče?

Zakroužkujte správnou variantu

- A, já
- B, partner/ka
- C, oba stejně
- D, na podnět našich dětí

10, Když jedete navštívit vaše rodiče, jedete zpravidla:

Zakroužkujte správnou variantu

A, sám(a); proč?

.....

.....

B, s partnerem/partnerkou

C, oba i s dětmi

11, Co si myslíte, že by pro vás měli vaši rodiče určitě udělat?

Zakroužkujte i více variant.

- A, pravidelná pomoc s hlídáním dětí
- B, příležitostné vyzvedávání dětí ze školky nebo školy
- C, příležitostné pohlídání dětí po večerech
- D, pomoc s péčí o nemocné dítě
- E, pravidelná výpomoc v domácnosti
- F, pomoc při velkých úklidech, stěhování apod.
- G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- I, pořízení bydlení
- J, nemusí pomáhat s ničím

12, S čím vám rodiče ve skutečnosti pomáhají?

Zakroužkujte i více variant.

- A, pravidelná pomoc s hlídáním dětí
- B, příležitostné vyzvedávání dětí ze školky nebo školy
- C, příležitostné pohlídání dětí po večerech
- D, pomoc s péčí o nemocné dítě
- E, pravidelná výpomoc v domácnosti
- F, pomoc při velkých úklidech, stěhování apod.
- G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- I, pořízení bydlení
- J, nepomáhají

13, V jakých situacích pomáháte vašim rodičům?

Zakroužkujte i více variant.

- A, při nemoci matky
- B, při nemoci otce
- C, při velkých nákupech

- D, při velkých úklidech, stěhování atd.
- E, pomoc s běžnými pracemi v domácnosti
- F, pomoc s těžšími pracemi na zahradě, opravami apod.
- G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- I, pravidelné příspěvky do jejich rozpočtu
- J, nepomáhám(e)

14, Počítáte s tím, že si v situaci, kdy se o sebe nebudou moci vaši rodiče sami postarat, vezmete rodiče do své domácnosti?

Zakroužkujte správnou variantu a zdůvodněte Vaše rozhodnutí

- A, určitě ano; proč?.....
- B, spíše ano; proč?.....
- C, spíše ne; proč?.....
- D, rozhodně ne;
proč?.....
- E, zatím nevím

15, Jaká je finanční situace vašich rodičů?

Zakroužkujte správnou variantu.

- A, velmi dobrá
- B, spíše dobrá
- C, spíše špatná
- D, velmi špatná

16, Jak hodnotíte vztahy se svými rodiči?

Zakroužkujte správnou variantu

- A, velmi dobré
- B, spíše dobré
- C, spíše špatné
- D, špatné

III. ČÁST PARTNEROVI/PARTNERČINY RODIČE

Pokud partnerovi/partnerčiny rodiče nežijí nebo jste rozveden(a)/žijete sám(a), přeškrtněte, prosím, první otázku této části (tedy otázku číslo 17) a přejděte k vyplňování IV. části

17, V jaké vzdálenosti bydlí rodiče vašeho/vaší partnera(ky)?

Zakroužkujte správnou variantu..

- A, ve stejném domě

- B, ve stejném městě/ obci
- C, ve vzdálenosti do 50 km
- D, ve větší vzdálenosti
- E, v domově důchodců/ústavu sociální péče ve stejném městě
- F, v domově důchodců/ústavu sociální péče ve vzdálenosti do 50 km
- G, v domově důchodců/ústavu sociální péče ve větší vzdálenosti

18, Pokud nežijete v jedné domácnosti s partnerovými/partnerčinými rodiči, jak často se s nimi stýkáte?

Zakroužkujte správnou variantu.

- A, alespoň jednou za týden
- B, alespoň jednou za dva týdny
- C, alespoň jednou za měsíc
- D, několikrát za rok
- E, méně často
- F, vůbec

19, Při jakých příležitostech musíte navštívit partnerovi/partnerčiny rodiče?

Zakroužkujte i více možností. Pokud se nestýkáte, otázku přeškrtněte a přejděte k vyplňování otázky číslo 24.

- A, narozeniny rodičů
- B, svátek rodičů
- C, Vánoce
- D, Velikonoce
- E, jiných;

jakých?.....

20, Při jakých příležitostech vás musí navštívit partnerovi/partnerčiny rodiče?

Zakroužkujte i více možností

- A, manželovy/manželčiny narozeniny
- B, moje narozeniny
- C, manželův/manželčin svátek
- D, můj svátek
- E, narozeniny dětí
- F, svátek dětí
- G, Vánoce
- H, Velikonoce
- I, jiných; jakých?.....

21, Na návštěvu partnerových/partnerčiných rodičů jezdí(me) zpravidla:

Zakroužkujte správnou variantu

A, partner(ka) sám(a); proč?

.....

.....

.....

B, s partnerem/partnerkou společně

C, oba i s dětmi

22, Co si myslíte, že by pro vás měli rodiče vašeho partnera/partnerky určitě udělat?

Zakroužkujte i více variant.

A, pravidelná pomoc s hlídáním dětí

B, příležitostné vyzvedávání dětí ze školky nebo školy

C, příležitostné pohlídání dětí po večerech, hlídání o prázdninách

D, pomoc s péčí o nemocné dítě

E, pravidelná výpomoc v domácnosti

F, pomoc při velkých úklidech, stěhování apod.

G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)

H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)

I, pořízení bydlení

J, nemusí dělat nic

23, S čím vám rodiče vašeho partnera/partnerky ve skutečnosti pomáhají?

Zakroužkujte i více variant.

A, pravidelná pomoc s hlídáním dětí

B, příležitostné vyzvedávání dětí ze školky nebo školy

C, příležitostné pohlídání dětí po večerech, hlídání o prázdninách

D, pomoc s péčí o nemocné dítě

E, pravidelná výpomoc v domácnosti

F, pomoc při velkých úklidech, stěhování apod.

G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)

H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)

I, pořízení bydlení

J, s ničím

24, V jakých situacích pomáháte partnerovým/partnerčiným rodičům?

Zakroužkujte i více variant.

A, při nemoci tchýně

- B, při nemoci tchána
- C, při velkých nákupech
- D, při velkých úklidech, stěhování atd.
- E, pomoc s běžnými pracemi v domácnosti
- F, pomoc s těžšími pracemi na zahradě, opravami apod.
- G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- I, pravidelné příspěvky do jejich rozpočtu
- J, nepomáhám(e)

25, Počítáte s tím, že si v situaci, kdy se o sebe nebudou moci partnerovi/partnerčiny rodiče sami postarat, vezmete rodiče do své domácnosti?

Zakroužkujte správnou variantu a zdůvodněte Vaše rozhodnutí

- A, určitě ano;
proč?.....
- B, spíše ano;
proč?.....
- C, spíše ne;
proč?.....
- D, rozhodně ne; proč?.....
- E, ještě nevím

26, Jaká je finanční situace rodičů vašeho partnera/partnerky?

Zakroužkujte správnou variantu.

- A, velmi dobrá
- B, spíše dobrá
- C, spíše špatná
- D, velmi špatná

27, Jak byste ohodnotili vztahy s partnerovými/partnerčinými rodiči?

Zakroužkujte správnou variantu

- A, velmi dobré
- B, spíše dobré
- C, spíše špatné
- D, špatné

IV. ČÁST BÝVALÝ MANŽEL(KA) A JEHO/JEJÍ RODIČE

Na tuto část odpovídejte pouze v případě, že jste nebo jste byl(a) rozvedený(á) nebo či odloučeně od svého partnera/partnerky. Pokud ne, přeškrtněte, prosím, první otázku této části (tedy otázku č.28) a přejděte k vyplňování V.části.

28, Pokud jste rozvedený(á), kdy se můžete obrátit s prosbou na vašeho bývalého partnera?

Zakroužkujte i více variant.

- A, s žádostí o neočekávané pohlídání dětí
- B, s žádostí o půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- C, s žádostí o půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- D, s žádostí o pomoc s opravami, stěhováním apod.
- E, s žádostí o půjčení nákladnější věci (např. automobilu)
- F, s žádostí o pomoc se na něj/ni obrátit nemůžu

29, Kdy se může obrátit on(a) na vás?

Zakroužkujte i více variant.

- A, s žádostí o neočekávané pohlídání dětí
- B, s žádostí o půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- C, s žádostí o půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- D, s žádostí o pomoc s opravami, stěhováním apod.
- E, s žádostí o půjčení nákladnější věci (např. automobilu)
- F, nemůže se na mě obrátit

30, S jakou žádostí o pomoc se můžete obrátit na svou bývalou tchýni a tchána?

Zakroužkujte i více variant.

- A, pravidelná pomoc s hlídáním dětí
- B, příležitostné vyzvedávání dětí ze školky nebo školy
- C, příležitostné pohlídání dětí po večerech, hlídání o prázdninách
- D, pomoc s péčí o nemocné dítě
- E, pravidelná výpomoc v domácnosti
- F, pomoc při velkých úklidech, stěhováním apod.
- G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- I, nemůžu se na ně obrátit

31, S čím vám ve skutečnosti bývalá tchýně a tchán pomáhají?

Zakroužkujte i více variant.

- A, pravidelná pomoc s hlídáním dětí
- B, příležitostné vyzvedávání dětí ze školky nebo školy
- C, příležitostné pohlídání dětí po večerech, hlídání o prázdninách

- D, pomoc s péčí o nemocné dítě
- E, pravidelná výpomoc v domácnosti
- F, pomoc při velkých úklidech, stěhování apod.
- G, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- H, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- I, nepomáhají

32, V jakých situacích pomáháte vy bývalé tchýni a tchánovi?

Zakroužkujte i více variant.

- A, při nemoci rodičů
- B, při velkých nákupech
- C, při velkých úklidech, stěhování atd.
- D, pomoc s běžnými pracemi v domácnosti
- E, pomoc s těžšími pracemi na zahradě, opravami apod.
- F, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- G, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- H, nepomáhám

V. ČÁST SOUROZENCI

V případě, že nemáte sourozence, přeškrtněte, prosím, první otázku této části (tedy otázku číslo 33) a pokračujte vyplňováním VI.části.

33, **V jaké vzdálenosti žijí vaši sourozenci?**

Zakroužkujte správnou variantu

- A, ve stejném domě
- B, ve stejném městě/ obci
- C, ve vzdálenosti do 50 km
- D, ve větší vzdálenosti

34, **Pokud nežijete ve společné domácnosti se svými sourozenci (příp. s jejich rodinami), jak často se s nimi stýkáte?**

Zakroužkujte správnou variantu. Pokud se nestýkáte otázku přeškrtněte a pokračujte otázkou číslo 40.

- A, alespoň jednou za týden
- B, alespoň jednou za dva týdny
- C, alespoň jednou za měsíc
- D, několikrát za rok
- E, méně často

F, vůbec

35, Při jakých příležitostech vás navštěvují vaši sourozenci (příp. s jejich rodinami)?

Zakroužkujte i více variant.

- A, moje narozeniny
- B, můj svátek
- C, narozeniny nebo svátek mého partnera/mé partnerky
- D, narozeniny nebo svátek našich dětí
- E, Vánoce
- F, Velikonoce
- G, jiných; jakých?.....

36, Při jakých příležitostech navštěvujete své sourozence (příp. jejich rodiny)?

Zakroužkujte i více variant.

- A, narozeniny mého sourozence
- B, svátek mého sourozence
- C, narozeniny nebo svátek jeho partnerky/ jejího partnera
- D, narozeniny nebo svátek jejich dětí
- E, Vánoce
- F, Velikonoce
- G, jiných,
jakých?.....

37, V jaké situaci očekáváte, že by vám měli vaši sourozenci pomoci?

Zakroužkujte i více variant.

- A, při nemoci
- B, při nemoci partnera(ky)
- C, pravidelná pomoc s hlídáním dětí
- D, příležitostné pohlídání dětí po večerech
- E, pomoc s péčí o nemocné dítě
- F, pomoc s běžnými pracemi v domácnosti
- G, pomoc s těžšími pracemi na zahradě, s opravami apod.
- H, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- I, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- J, nemusí pomáhat

38, V jaké situaci vám sourozenci ve skutečnosti pomáhají?

Zakroužkujte i více variant.

- A, při nemoci

- B, při nemoci partnera(ky)
- C, pravidelná pomoc s hlídáním dětí
- D, příležitostné pohlídání dětí po večerech
- E, pomoc s péčí o nemocné dítě
- F, pomoc s běžnými pracemi v domácnosti
- G, pomoc s těžšími pracemi na zahradě, s opravami apod.
- H, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- I, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- J, nepomáhají

39, V jaké situaci pomáháte vy sourozencům a jejich rodinám?

Zakroužkujte i více variant.

- A, při nemoci sourozence
- B, při nemoci jeho partnerky/ jejího partnera
- C, pravidelná pomoc s hlídáním dětí
- D, příležitostné pohlídání dětí po večerech
- E, pomoc s péčí o nemocné dítě
- F, pomoc s běžnými pracemi v domácnosti
- G, pomoc s těžšími pracemi na zahradě, s opravami apod.
- H, půjčení menšího finančního obnosu (do 10.000,-Kč)
- I, půjčení většího finančního obnosu (nad 10.000,-Kč)
- J, nepomáhám(e)

VI. ČÁST

40, Od koho očekáváte pomoc, když se dostanete do finanční tísně a budete potřebovat půjčku v hodnotě 50.000,-Kč?

Na řádek před jednotlivé příbuzné napište číslo podle pořadí za kým byste šli jako za prvním a za kým až naposled. U těch příbuzných za kterými byste v žádném případě nešli udělejte na řádek křížek. U příbuzných, které nemáte zůstane řádek prázdný.

- od mých rodičů
- od partnerových /partnerčiných rodičů
- od mého bratra
- od mé sestry
- od bratra partnera(ky)
- od sestry partnera/partner(ky)
- od mých prarodičů
- od prarodičů partnera(ky)
- od mého strýce

- od mé tety
- od strýce /tety partnera(ky)
- od mé sestřenice
- od mého bratrance
- od sestřenice/ bratrance partnera(ky)
- od dalších příbuzných; jakých?
- od blízkých přátel

41, Koho požádáte o pomoc, když ztratíte zaměstnání a budete potřebovat pomoci s hledáním nového?

Na řádek před jednotlivé příbuzné napište číslo podle pořadí za kým byste šli jako za prvním a za kým až naposled. U těch příbuzných za kterými byste v žádném případě nešli udělejte na řádek křížek. U příbuzných, které nemáte zůstane řádek prázdný.

- rodiče
- partnerovi/partnerčiny rodiče
- bratra
- sestru
- bratra partnera(ky)
- sestru partnera(ky)
- prarodiče
- prarodiče partnera(ky)
- strýce
- tetu
- strýce /tetu partnera(ky)
- sestřenici
- bratrance
- sestřenici/ bratrance partnera(ky)
- další příbuzné; jaké?
- blízké přátele

42, Kdo si myslíte, že by vám z níže uvedených příbuzných určitě pomohl se zajištěním chodu vaší domácnosti ve zlomové situaci např. v případě Vašeho úrazu nebo smrti Vašeho partnera(ky)?

Zakroužkujte i více variant.

- A, moji rodiče
- B, partnerovi/partnerčiny rodiče
- C, moji sourozenci
- D, bratr/ sestra partnera(ky)
- E, moji prarodiče
- F, prarodiče partnera(ky)

- G, můj strýc /teta
- H, strýc /teta partnera(ky)
- I, můj bratranec/sestřenice
- J, bratranec/sestřenice partnera(ky)
- K, další příbuzní; kteří?
- L, blízcí přátele

43, Zakroužkujte s kým z níže uvedených příbuzných si telefonujete a napište jak často.

Zakroužkujte i více variant.

- A, s mou matkou; jak často?.....
 - B, s mým otcem; jak často?.....
 - C, s partnerovou matkou; jak často?
 - D, s partnerovým otcem; jak často?
 - E, s mou sestrou; jak často?.....
 - F, s mým bratrem; jak často?.....
 - G, se sestrou partnera(ky); jak často?.....
 - H, s bratrem partnera(ky); jak často?.....
 - I, s mými prarodiči; jak často?
 - J, s prarodiči partnera(ky); jak často?
 - K, s mým strýcem /tetou; jak často?.....
 - L, se strýcem /tetou partnera(ky); jak často?
 - M, s mou sestřenicí /bratrancem; jak často?.....
 - N, se sestřenicí/ bratrancem partnera(ky); jak často?.....
 - O, s dalším příbuznými; jakými?
- jak
-
 často?.....

P, s blízkými přáteli; jak často?

.....

44, Zakroužkujte kdo z níže uvedených příbuzných s vámi za poslední dva roky trávil(a) dovolenou.

Zakroužkujte i více variant.

- A, rodiče
- B, partnerovi/partnerčiny rodiče
- C, bratr
- D, sestra
- E, bratr partnera(ky)
- F, sestra partnera(ky)
- G, prarodiče
- H, prarodiče partnera(ky)
- I, strýc
- J, teta
- K, strýc /teta partnera(ky)
- L, sestřenice
- M, bratranec
- N, sestřenice/ bratranec partnera(ky)
- O, další příbuzní; kteří?
- P, blízcí přátelé

45, Zakroužkujte kdo z níže uvedených příbuzných s vámi za posledního půl roku trávil(a) váš volný čas (např. grilování na zahradě, výlet do přírody apod.).

Zakroužkujte i více variant.

- A, rodiče
- B, partnerovi/partnerčiny rodiče
- C, bratr
- D, sestra
- E, bratr partnera(ky)
- F, sestra partnera(ky)
- G, prarodiče
- H, prarodiče partnera(ky)
- I, strýc
- J, teta
- K, strýc /teta partnera(ky)
- L, sestřenice

- M, bratranec
- N, sestřenice/ bratranec partnera(ky)
- O, další příbuzní; kteří?
- P, blízcí přátele

46, Myslíte si, že je pro rodinu prospěšné soužití tří generací (prarodičů, rodičů a dětí)?

Zakroužkujte variantu, kterou považujete za správnou

- A, určitě ano
- B, spíše ano
- C, spíše ne
- D, rozhodně ne
- E, nevím

47, Pokud žijete v třígenerační domácnosti, zaškrtněte variantu, která nejlépe vystihuje vaši situaci?

Zakroužkujte správnou variantu.

- A, V třígenerační domácnosti žijeme, abychom se mohli lépe postarat o staré/nemocné rodiče.
- B, V třígenerační domácnosti žijeme proto, aby nám mohli rodiče pomáhat s vedením domácnosti a s výchovou našich dětí.
- C, V třígenerační domácnosti žijeme proto, že nám bytová situace nedovoluje žít v samostatné domácnosti.
- D, Život v třígenerační domácnosti nám absolutně vyhovuje a jinak bychom žít nechtěli.
- E, jiná; jaká?

48, Jaký je váš věk?

49, Jste: Muž Žena

50, Kolik máte dětí?

51, Kolik dětí z nich žije ve vaší domácnosti?

52, Kolik z nich je nezaopatřených?

53, Jaký je váš rodinný stav?

Zakroužkujte správnou variantu

- A, svobodný(á)
- B, ženatý, vdaná

- C, rozvedený(á)
- D, vdovec(a)

54, Jaké je vaše nynější sociální postavení?

Zakroužkujte správnou variantu

- A, zaměstnanec ve vedoucí, odborné nebo vědecké funkci
- B, zaměstnanec v úřednické funkci
- C, zaměstnanec ve službách a obchodě
- D, zaměstnanec v dělnické funkci
- E, podnikatel
- F, student
- G, v domácnosti
- H, v důchodu
- I, nezaměstnaný(á)
- J, jiné; jaké?

55, Jaké je nynější sociální postavení vašeho/vaší partnera(ky)?

Zakroužkujte správnou variantu

- A, zaměstnanec ve vedoucí, odborné nebo vědecké funkci
 - B, zaměstnanec v úřednické funkci
 - C, zaměstnanec ve službách a obchodě
 - D, zaměstnanec v dělnické funkci
 - E, podnikatel
 - F, student
 - G, v domácnosti
 - H, v důchodu
 - I, nezaměstnaný(á)
 - J, jiné; jaké?
-

56, Máte v domácnosti automobil?

- A, ano
- B, ne

57, Jak hodnotíte Vaši domácnost?

Zakroužkujte správnou variantu

- A, spíše jako bohatší
- B, jako slušně postavenou

- C, spíše jako chudou
- D, jako chudou

Mokrát děkuji za vaše odpovědi